

ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΙΣ ΜΥΚΗΝΕΣ - Η ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

31

Ιφιγένεια Τουρναβίτου

Η διάκριση ανάμεσα στον ιδιωτικό τομέα και στις δραστηριότητες της κεντρικής εξουσίας στα ανακτορικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας, ιδίως σε επίπεδο ευρημάτων, είναι ένα από τα πιο επίμαχα σημεία της Μυκηναϊκής αρχαιολογίας. Η κοινωνική και οικονομική διάσταση του προβλήματος είναι μιá πραγματικότητα, που επιδεινώνεται με την σιωπή της Γραμμικής Β, όσον αφορά την ιδιωτική πρωτοβουλία.

Στις σύγχρονες με τον Μυκηναϊκό κόσμο Ασιατικές κοινωνίες, η δραστηριότητα ιδιωτών μέσα στα πλαίσια της ανακτορικής οικονομίας, ιδιωτών που ενεργούν τόσο για λογαριασμό της κεντρικής εξουσίας, όσο και για προσωπικό κέρδος, είναι δεδομένη (Foster 1987, 15-6; Renger 1979, 254; Zaccagnini 1977, 173). Όσον αφορά την Μυκηναϊκή Ελλάδα, θα ήταν αναχρονιστικό να εξακολουθούμε να ερμηνεύουμε κάθε οικονομική πράξη ως μονοπώλιο της κεντρικής εξουσίας, και παρόλο που θα πρέπει να αναγνωρίσουμε την πιθανότητα συνύπαρξης άλλων παράλληλων μορφών συναλλαγής, τα ανασκαφικά δεδομένα δεν είναι αρκετά καθοριστικά.

Ο χαρακτηρισμός ενός κτιρίου από καθαρά αρχιτεκτονική άποψη ως ανακτόρου ή ως ανακτορικού, εν αντιθέσει προς το καθαρά ιδιωτικό, είναι

μιά πρόκληση. Παρά το γεγονός ότι η αρχιτεκτονική από μόνη της, δεν είναι σε θέση να δώσει απαντήσεις στα καίρια ερωτήματα που θέτουμε, προσφέρει όμως σοβαρές ενδείξεις προς την μια ή την άλλη κατεύθυνση. Αν αυτές οι ενδείξεις χρησιμοποιηθούν σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα, μας δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσουμε μια πιο πλήρη και εμπειριστατωμένη άποψη για την δομή της προϊστορικής κοινωνίας.

Βέβαια η συλλογιστική ότι η αρχιτεκτονική μορφή ενός κτιρίου καθορίζεται από την κοινωνικοπολιτική και οικονομική θέση αυτών που το κατοικούν, καθώς και από την χρήση του, δεν είναι εντελώς αδιάβλητη - πιο είναι το διαβλητό; Δυστυχώς οι γνώσεις μας για την εσωτερική διάρθρωση της Μυκηναϊκής οικονομίας μας επιτρέπουν μόνον εικασίες για την σημασία και την έκταση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, καθώς και για την ύπαρξη μιας εξω-ανακτορικής οικονομίας. Θα ήταν βέβαια θεωρητικά δυνατόν να υποθέσουμε την ύπαρξη μιας οικονομικής αριστοκρατίας που δρούσε εκτός ανακτορικού συστήματος και είχε ένα βιοτικό επίπεδο ανάλογο με αυτό των φορέων και λειτουργών της κεντρικής εξουσίας. Σε μια τέτοια περίπτωση, η οικονομική ευρωστία αυτής της αριστοκρατίας θα πρέπει να εκδηλωνόταν τόσο με την συγκέντρωση πολύτιμων αντικειμένων, όσο και με την κατοχή πολυτελών ή πολυτελέστερης κατοικίας.

Το πρόβλημα με αυτήν την θεωρία είναι ότι δεν έχει κανένα αρχαιολογικό έρεισμα. Τα επιγραφικά στοιχεία εκφράζουν αποκλειστικά τα ενδιαφέροντα και τις οικονομικές δραστηριότητες των ανακτορικών κέντρων. Τα κινητά ευρήματα, αυτά που θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα, είναι και αυτά, σχεδόν στο σύνολό τους συγκεντρωμένα στην έκταση που καταλαμβάνουν τα ανάκτορα και τα παραρτήματά τους (Πύλος, Τίρυνθα, Θήβα). Η έλλειψη ενδείξεων για ενεργό και οικονομικά ισχυρό ιδιωτικό τομέα, ανεξάρτητο από το κρατικό σύστημα είναι συνεπώς απαγορευτική, όσον αφορά στην κριτική ανάλυση και την συγκεκριμενοποίηση των δεδομένων.

Αυτό που έχουμε την δυνατότητα να πραγματευθούμε μέσα από την αρχιτεκτονική είναι η διάκριση μεταξύ *ανακτορικού* και *μη ανακτορικού*, με όλες τις οικονομικές και κοινωνικές τους προεκτάσεις, την διαμόρφωση συγκεκριμένων κριτηρίων βάσει των οποίων θα μπορούσαμε να κατηγοριοποιήσουμε το εκάστοτε κτίριο στην μια ή στην άλλη βαθμίδα, εκ παραλλήλου και σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα. Αυτό που πρέπει να έχουμε είναι η *αρχική* οριοθέτηση των βαθμίδων στην κατηγοριοποίηση των κτισμάτων¹, η οποία, σε αυτό το στάδιο της μελέτης κρίνεται μόνον βάσει των *κινητών ευρημάτων*, και βάσει της *θέσης* τους στο *πολεοδομικό σχέδιο* των Μυκηνών.

¹ Τα κτίσματα που εξετάζονται είναι τα ακόλουθα:

Ανάκτορο: Βασική βιβλιογραφία: Τσουντας 1886, 59-74; Wace 1921-3, 147-282; 1949, 69-90; Μυλωνάς 1966, 58-78.

Κορυφή του λόφου κατοίκηση από ΠΕ εποχή. Κατά την ΜΕ εποχή κατοίκηση σε όλη την έκταση της κορυφής.

ΥΕ I-II: Κτίρια στην κορυφή, ανάκτορο στο βόρειο άκρο, μεγάλο στραμμένο προς νότον. ΥΕ IIIA2: Αλλαγή και επέκταση ανακτόρου, με το μεγάλο στην σημερινή του θέση. Καταστροφή από πυρκαγιά στο τέλος της ΥΕ IIIB. ΥΕ IIIG: Επισκευή και κατοίκηση του ανακτόρου μέχρις της εγκαταλείψεως του χώρου.

Οικία Κιώνων: Wace 1949, 91-7; Μυλωνάς 1967, 7-14; 1968, 24-5, 33-8.

Πρώτο κτίσμα στην ίδια θέση: ΥΕ IIIA2 (αρχές 13ου αιώνα). Κατασκευή Οικίας Κιώνων: Μέσα ΥΕ IIIB (μέσα 13ου αιώνα). Καταστροφή από πυρκαγιά: Τέλος ΥΕ IIIB (τέλος 13ου αιώνα). Επισκευή και κατοίκηση: ΥΕ IIIG μέχρις της εγκαταλείψεως του χώρου.

Οικία Καλλιτεχνών: Μυλωνάς 1965, 87-94; 1966, 103-7; Hesperia 1966a, 419-26; 1966β, 78-9.

Κατασκευή: Μέσα ΥΕ IIIB (μέσα 13ου αιώνα). Καταστροφή από πυρκαγιά: Τέλος ΥΕ IIIB (τέλος 13ου αιώνα).

Οικία Τσουντα: Τσουντας 1886, 74-9; Wace 1949, 66-7; Μυλωνάς 1966, 79-80; 1972; 1974, 89-92; French; προσωπική επικοινωνία.

Η πρώτη βαθμίδα περιλαμβάνει συνεπώς το ανάκτορο στην κορυφή της ακρόπολης, με τους βοηθητικούς του χώρους (Εικόν 1).

Η δεύτερη βαθμίδα περιλαμβάνει ανεξάρτητα ή ημιανεξάρτητα κτίρια, κατοικίες ή εργαστηριακούς/αποθηκευτικούς χώρους, ως επί το πλείστον εντός των τειχών, τα οποία παρέχουν ικανές ενδείξεις ότι είχαν κάποια άμεση ή έμμεση σχέση με την λειτουργία του κέντρου. Τέτοια κτίρια είναι η *Οικία των Κιόνων* και η *Οικία των Καλλιτεχνών* (Εικόν 2:23, 22), δηλαδή η ανατολική πέρυγα του ανακτόρου, η *Οικία Τσούντα* (Εικόν 2:12) και πιθανώς η *Νότια Οικία* (Εικόν 2:9), τμήματα του θρησκευτικού κέντρου των Μυκηνών, η *Σιταποθήκη* (Εικόν 2:2), δίπλα στην πύλη των Λεόντων, και άλλα κτίρια.

Τέλος, η τρίτη βαθμίδα, περιλαμβάνει κτίρια ή συστάδες κτιρίων, ως επί το πλείστον εκτός των τειχών (Εικόν 3α, β), που δεν έχουν εμφανή ή άμεση σχέση με την κεντρική εξουσία (κατοικίες ιδιωτών). Τέτοια κτίρια της Κάτω Πόλεως είναι η *Οικία στις Πλάκες*, ίσως η *Οικία Πέτσα* (Εικόν 3α:17), η *Οικία του Κυκλωπείου Αναλήμματος* (Εικόν 3α:16), πιθανώς η *Οικία του Οινεμπόρου* (Εικόν 3α:16), οι *Οικίες I, II, και III* του λόφου της *Παναγίας* (Εικόν 3β), και η *Οικία του Μολύβδου* (Εικόν 3α:10). Τα τέσσερα κτίρια νοτίως του Ταφικού Κύκλου Β, δηλαδή η *Δυτική Οικία*, η *Οικία των Ασπίδων*, η *Οικία του Λαδεμπόρου* και η *Οικία των Σφιγγών* (Εικόν 3α:12-13, 3β), κρίνοντας από τα κινητά ευρήματα και μόνον, θα πρέπει να συμπεριληφθούν στην *δεύτερη βαθμίδα*, παρότι το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι βρίσκονται εκτός των τειχών.

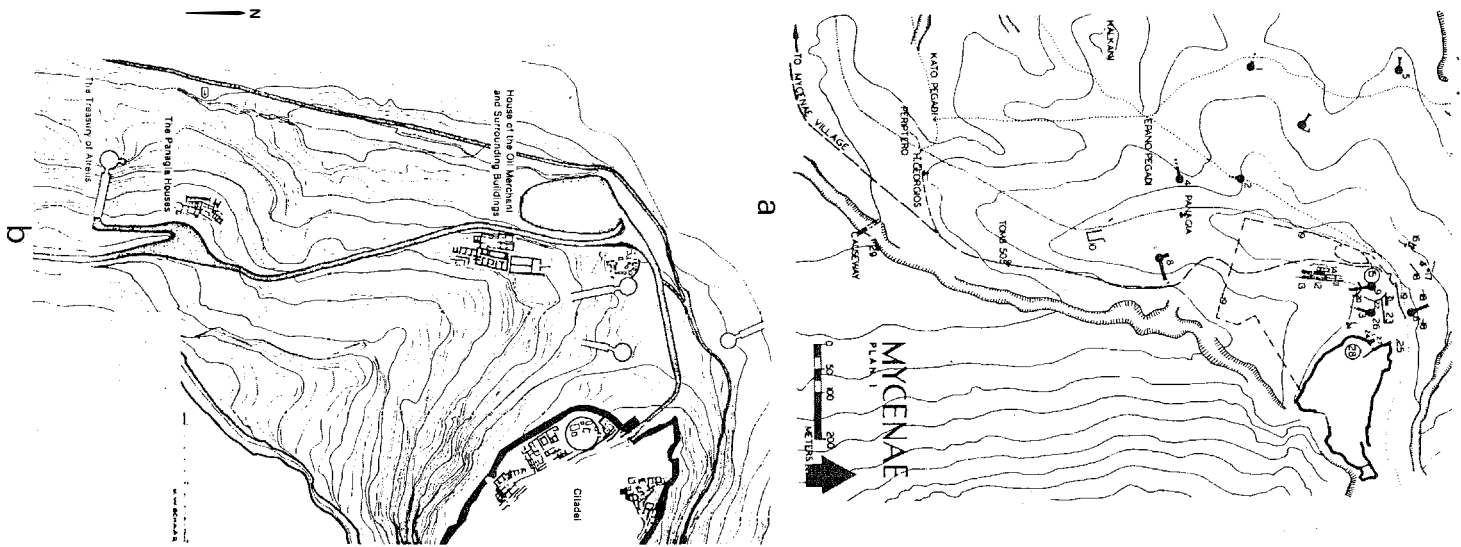
-
- Κατασκευή: ΥΕ ΙΙΑ2 (δύο καταστροφές). Τελική Καταστροφή: Τέλος ΥΕ ΙΙΒ/αρχή ΥΕ ΙΙΓ (τέλος 13ου αιώνας).
Νότια Οικία: Wace 1921-3, 86-96; 1954, 177-80; Taylour 1962, 35-46; Taylour 1970, 270-80; Taylour 1971, 266-8; Wardle 1969, 261-97; Wardle 1973, 297-348; Mountjoy 1976, 77-111; Taylour, French and Wardle 1981. Κατασκευή: Αρχές ΥΕ ΙΙΒ (αρχές 13ου αιώνας). Καταστροφή από πυρκαγιά: Τέλος ΥΕ ΙΙΒ (τέλος 13ου αιώνας). Επισκενή και κατοίκηση: ΥΕ ΙΙΓ μέχρι εγκαταλείφτως στο τέλος της περιόδου.
Οικία Αναβάθρας: Schliemann 1878, 130; Wace 1920, 189-99; 1921-3, 74-84; Ιακωβ ίδης 1986, 233-60.
 Αρχαιότερα κτίρια στην ίδια θέση: ΜΕ, ΥΕ Ι, ΙΙ. Κατασκευή τελευταίου κτιρίου: Αρχές ΥΕ ΙΙΒ (αρχές 13ου αιώνας). Καταστροφή: Αδημοσίετο υλικό.
Σιτοβολών: Schliemann 1878, 99-100; Wace 1921-3, 38-61.
 Κατασκευή: Τέλος ΥΕ ΙΙΒ (τέλος 13ου αιώνας). Καταστροφή από πυρκαγιά: Τέλος ΥΕ ΙΙΓ.
Οικία στις Πλάκες: Μυλωνάς 1975, 158-61.
 Κατασκευή: Μέσα ΥΕ ΙΙΒ (μέσα 13ου αιώνας). Καταστροφή από σεισμό: Τέλος ΥΕ ΙΙΒ (τέλος 13ου αιώνας).
Οικία Πέτσα: Παπαδημητρίου και Πέτσας 1950, 203-33; Παπαδημητρίου και Πέτσας 1951, 192-6.
 Αρχαιότερη κατοίκηση: ΥΕ Ι, ΙΙ. Κατασκευή: ΥΕ ΙΙΑ. Καταστροφή από πυρκαγιά: Τέλος ΥΕ ΙΙΑ2.
Οικία Κυκλωπείου Αναλήμματος: Wace 1921-3, 403-7; 1952, 15-7; Wace 1953, 267-91.
 Αρχαιότερα κτίσματα στην ίδια θέση: ΥΕ ΙΙ, ΙΙΑ2. Κατασκευή: ΥΕ ΙΙΒ (ατελείωτο κτίσμα).
Οικία Οινεμπόρου: Wace 1952, 16-7.
 Κατασκευή: ΥΕ ΙΙΑ2. Καταστροφή από πυρκαγιά: Πριν τις αρχές της ΥΕ ΙΙΒ (Ιακωβίδης: Κατά την διάρκεια της ΥΕ ΙΙΒ).
Οικία Μολύβδου: Wace 1955, 119-22; French 1963, 47-8.
 Αρχαιότερη κατοίκηση στην ίδια θέση: Αρχές ΥΕ περιόδου. Κατασκευή: Αρχές ΥΕ ΙΙΒ (Αρχές 13ου αιώνα). Καταστροφή από πυρκαγιά (;): Τέλος ΥΕ ΙΙΒ1 ή ΥΕ ΙΙΒ (τέλος 13ου αιώνας).
Οικίες I, II, III λόφου Παναγίας: Mylonas-Shear 1987.
 Αρχαιότερη κατοίκηση στην ίδια θέση: ΥΕ ΙΙΑ. Κατασκευή: Αρχές ΥΕ ΙΙΒ (αρχές 13ου αιώνας). Καταστροφή από σεισμό: Μέσα ΥΕ ΙΙΒ (μέσα 13ου αιώνας). Επισκενή: Οικία ΙΙ, ΙΙΙ. Καταστροφή από πυρκαγιά: Τέλος ΥΕ ΙΙΒ (τέλος 13ου αιώνας). Επισκενή: Οικία ΙΙΙ μέχρι αρχές ΥΕ ΙΙΓ.
Οικίες Δυτική, Ασπίδων, Λαδεμπόρου, Σφιγγών: Wace 1952, 9-15; 1953, 233-43; 1954, 180-9; 1955, 107-116; Bennett 1958; Chadwick 1962; Βερδελής 1958, 157-64; 1958, 129-34; 1959, 146-54; 1959α, 100-6, 1961, 161-6; 1962α, 81-9; 1962β, 104-110; 1963, 107-13; French 1967, 149-93; Τουρναβίτου 1995.
 Κατασκευή: Αρχές ΥΕ ΙΙΒ (αρχές 13ου αιώνας). Καταστροφή από πυρκαγιά: Μέσα ΥΕ ΙΙΒ (μέσα 13ου αιώνας).

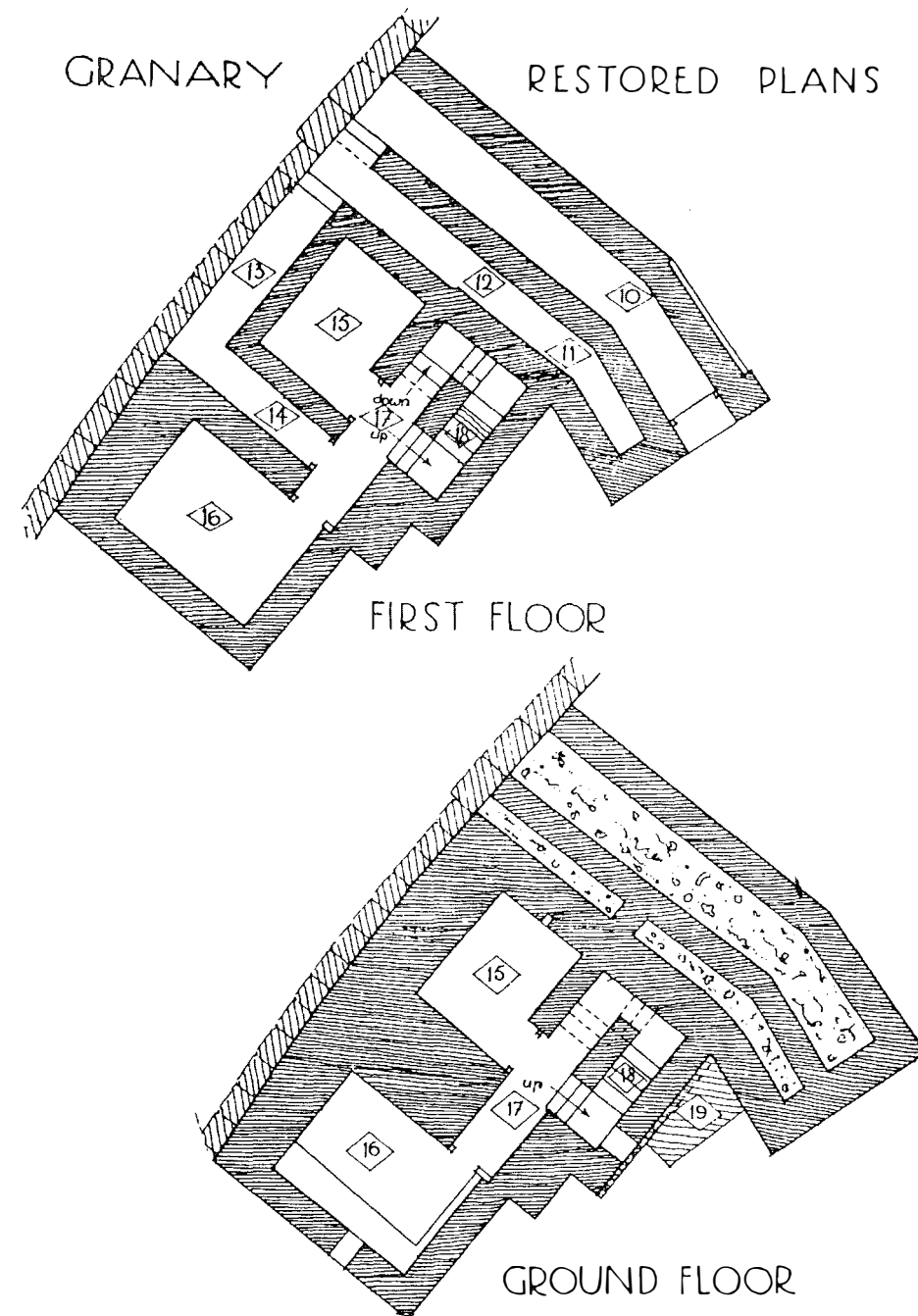
Εικ. 1. Μυκήναι, κάτοψις ανακτόρου (Μυλωνάς 1966, Fig. 15).

Ειχ. 2. Μιθράναι, γενική κέτοπιμς ακροπόλεως (Μυλωνάς 1981)

Εικ. 3. Μυκήναι, ευρύτερη περιοχή εκτός ακροπόλεως α) French 1979. β) Mylonas-Shear 1987, Fig. 1.

Εικ. 4. Μυκίναι, Σιταποθήκη, κάτοψις ισογείου (υπογείου) και πρώτου ορόφου (Wace 1949, Fig. 3).

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι στην περίπτωση των Μυκηνών η θέση ενός κτιρίου ή ομάδας κτιρίων εκτός των τειχών δεν είναι αυτόματα ένδειξη ανεξαρτησίας από την κεντρική εξουσία - σε αυτό συνηγορούν τόσο οι επιγραφές Γραμμικής Β όσο και ο χαρακτήρας των ευρημάτων στην Κάτω Πόλη (Οικία Πέτσα, Οικία Οινεμπόρου, Οικίες νοτίως του Τάφικου Κύκλου Β), που συνήθως συνδυάζονται με ανακτορικές δραστηριότητες².

Η διαδικασία της συγκρίσεως μεταξύ των τριών βαθμίδων θα γίνει σε δύο επίπεδα, πρώτον σε επίπεδο εσωτερικής διαρρύθμισης χώρου και όγκου κατασκευής, και δεύτερον σε επίπεδο δομικών υλικών, τρόπου και συχνότητας χρήσεως τους. Και τα δυο επίπεδα εκφράζουν στίς περισσότερες κοινωνίες, προϊστορικές ή όχι, την κοινωνική και συνεπώς την οικονομική και πολιτική δομή του συστήματος.

38

Από τον σχεδιασμό και την εσωτερική διαρρύθμιση των κτιρίων απορρέει μια βασική διάκριση μεταξύ κτισμάτων προορισμένων για κατοικίες και κτισμάτων προορισμένων για αποθηκευτική, εργαστηριακή, ή θρησκευτική χρήση.

Τα κτίρια που ήταν προορισμένα για *εξειδικευμένη χρήση*, δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη ομοιογένεια στην κάτοψη, εκτός ίσως από την συχνή παρουσία διαδρόμων και δωμάτων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την αποθήκευση ή κατεργασία πρώτων υλών. Το μόνο κοινό που έχουν είναι η έλλειψη μεγαρόσχημης διάταξης. Τέτοια κτίρια είναι η *Οικία των Καλλιτεχνών* (Εικόν 2:22), η *Σιταποθήκη* (Εικόν 4), και η *Οικία των Ασπίδων* (Εικόν 8), το βορειότερο κτίσμα της συστάδας κτιρίων νοτίως του Ταφικού Κύκλου Β. Μια απλή σύγκριση των κατόψεων αυτών των τεσσάρων οικιών επιβεβαιώνει τον κανόνα και ίσως τονίζει την διαφοροποίηση και ιδιορρυθμία της τελευταίας οικίας (δύο μακρόστενοι χώροι που στο βόρειο άκρο τους επικοινωνούν με ένα δωμάτιο το οποίο εκτείνεται καθ'όλο το πλάτος τους). Η παντελής έλλειψη παράλληλης αρχιτεκτονικής μορφής στον οικιστικό και θρησκευτικό τομέα, σε συνδυασμό με τον αριθμό και τον χαρακτήρα των ευρημάτων, είναι ικανά κριτήρια για την κατηγοριοποίησή της σαν εργαστήριο/αποθηκευτικό χώρο.

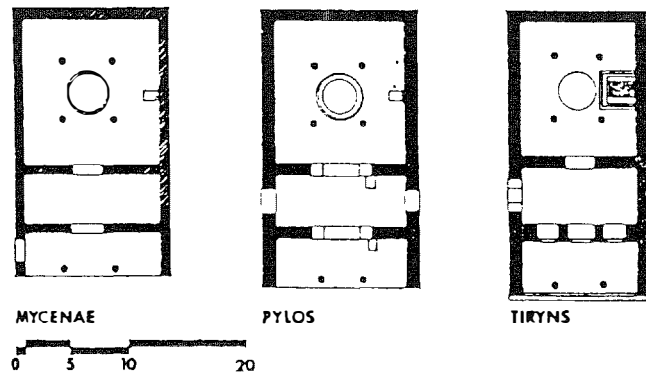
Ο πιο διαδεδομένος και αναγνωρίσιμος τύπος κατοικίας περιλαμβάνει ένα *μέγαρο* ή ένα *μεγαρόσχημο διαμέρισμα*, καθώς και δευτερεύοντες βοηθητικούς χώρους, κυρίως αποθηκευτικούς. Προκειμένου να φτάσουμε σε κάποια συμπεράσματα, θα πρέπει να γίνει σαφής διάκριση μεταξύ των όρων *μέγαρο* και *μεγαρόσχημο διαμέρισμα*, τουλάχιστον για την χρονική περίοδο που μας απασχολεί (ΥΕ ΙΙΑ-Β).

Η ολοκληρωμένη μορφή του *μεγάρου* στην ΥΕ ΙΙΑ-Β ταυτίζεται πλήρως με την διαμόρφωση των κεντρικών μονάδων στα μεγάλα ανακτορικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας, όπως οι Μυκήνες, η Τίρυνθα και η Πύλος (Εικόν 5). Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, οι οποίες ως επί το πλείστον καθορίζονται από την φυσική διαμόρφωση του εδάφους και τον

² *Οικία Πέτσα*: Πάνω από 700 αχρησιμοποίητα αγγεία, μεγάλης ποικιλίας σχημάτων, καθώς και μία επιγραφή Γραμμικής Β στην επιφάνεια, 20μ. νοτίως του κτιρίου.

Οικία Οινεμπόρου: 50 ψευδόστομοι αμφορείς μεγάλου μεγέθους, και τουλάχιστον 8 πίθοι.

Οικίες νοτίως Ταφικού Κύκλου Β: Πάνω από 2.200 αγγεία (39 διαφορετικά σχήματα), περιλαμβανομένων και 31 μεγάλων ψευδόστομων αμφορέων εκ των οποίων οι δύο ενεπίγραφοι. 18.760 κατεργασμένα κομμάτια ελαεφραντοστόου, πάνω από 300 λίθινα αντικείμενα, εκ των οποίων τα 59 ήταν αγγεία, πάνω από 840 αντικείμενα φαγεντιανής, εκ των οποίων τα 21 ήταν αγγεία, γύρω στα 60 μεταλλικά αντικείμενα (χαλκού, χρυσού και μολύβδου), λεπίδες οψιανού, ελαφρότερα και τέλος 56 κείμενα Γραμμικής Β, πανομοιότυπα με αυτά που συναντάμε στα ανακτορικά κέντρα.

Εικ. 5. Κατόψεις μεγάλων Μυκηνών, Πύλου, Τίρυνθος (Μυλωνάς 1966, Fig. 16).

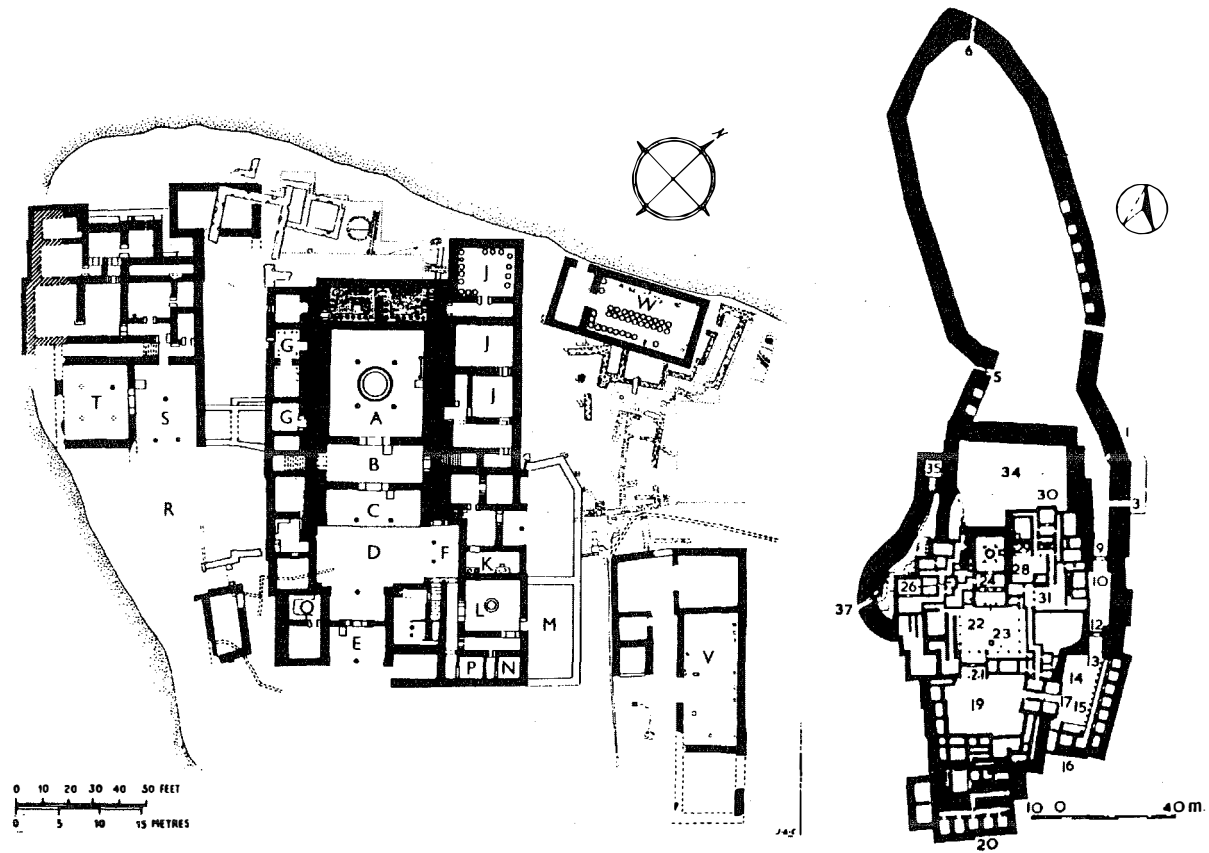
διαθέσιμο χώρο, η αρχιτεκτονική ομοιογένεια των κατοίψεων είναι αδιαμφισβήτητη. Ο πυρήνας του ανακτόρου αποτελείται από το γνωστό τρίπτυχο, *αίθουσα* με δύο πρόστυλους κίονες, *πρόδομος* και *δόμος* με τέσσερεις κίονες να στηρίζουν την οροφή γύρω από μια κεντρική κυκλική εστία. Αυτή η μονάδα βλέπει σε μια *υπαίθρια αυλή*, κλεισμένη από όλες τις πλευρές με τοίχους και κιονοστοιχίες. Εκατέρωθεν αυτού του κεντρικού πυρήνα, ή από την μια πλευρά μόνον, εκτείνονται *διάδρομοι* που οδηγούν σε βοηθητικούς, αποθηκευτικούς, ή περισσότερο ιδιωτικούς χώρους του ανακτόρου, ενώ η συνέχιση των διαδρόμων και πίσω από το μέγαρο (Πύλος, Τίρυνθα) καθώς και η χρήση του χώρου ενίοτε ως αποθήκης (Πύλος) είναι ένα ακόμη χαρακτηριστικό της ανακτορικής αρχιτεκτονικής (Εικών 6).

Έχοντας αυτή την διάταξη ως πρότυπο προς σύγκριση με τα άλλα κτίρια εντός και εκτός των τειχών, θα πρέπει να λάβουμε υπόψην μας δύο βασικούς παράγοντες όσον αφορά τυχόν αποκλίσεις ή κάποια συρρίκνωση των αρχιτεκτονικών παραμέτρων. Ο πρώτος παράγοντας είναι η διάθρωση της οικονομικής και κοινωνικής ιεραρχίας που αυτόματα επηρεάζει την τελική μορφή ενός κτίσματος. Ο δεύτερος παράγοντας συνδέεται αναπόφευκτα με την έλλειψη χώρου μέσα στην ακρόπολη των Μυκηνών, που κατά την ΥΕ ΙΙΒ περίοδο ιδιαίτερα έγινε ασφυκτική.

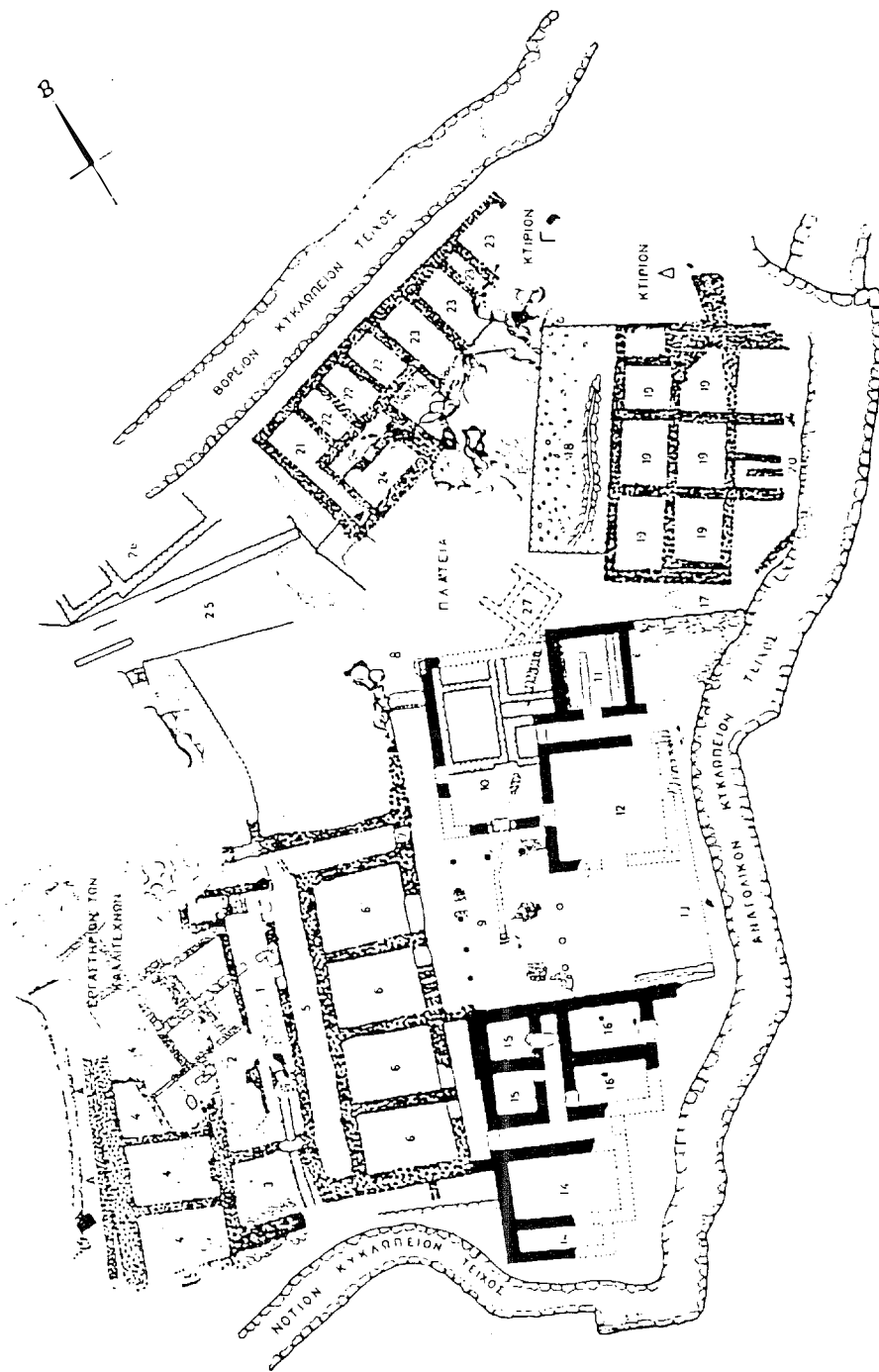
Αν η μίμηση του ανακτορικού σχήματος στην αρχιτεκτονική, εκφράζει ανάλογες δυνατότητες στην διάθεση ανθρώπινου δυναμικού και πρώτων υλών, τότε τα μόνα κτίρια που θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως ανακτορικά παραρτήματα, είναι η *Οικία των Κίωνων*, στην ανατολική πλαγιά της ακροπόλεως, και η *Δυτική Οικία*, το δυτικότερο κτίσμα της ομάδας νοτίως του Ταφικού Κύκλου Β, εκτός των τειχών.

Η *Οικία των Κίωνων* (Εικών 7), κτισμένη πάνω σε ένα εντυπωσιακό τεχνητό άνδηρο, είναι στην ουσία μια μικρογραφία του ανακτόρου -μία είσοδος με παραστάδες, ένας ευρύς διάδρομος που οδηγεί σε μία ανοικτή αυλή με δύο κιονοστοιχίες (Εικών 7:9), ένα μέγαρο (Εικών 7:10), πιθανώς χωρίς πρόδομο, κλιμακοστάσιο για τον πρώτο όροφο (Εικών 7:11), και νοτίως της αυλής, αποθηκευτικούς χώρους σε δύο επίπεδα (Εικών 7:15, 16). Η ανακάλυψη τμήματος καπνοδόχου στον χώρο του μεγάρου δείχνει ότι σε δεύτερη φάση του κτιρίου (ΥΕ ΙΙΙΓ) υπήρχε κεντρική εστία και ίσως και κίονες εντός του δόμου.

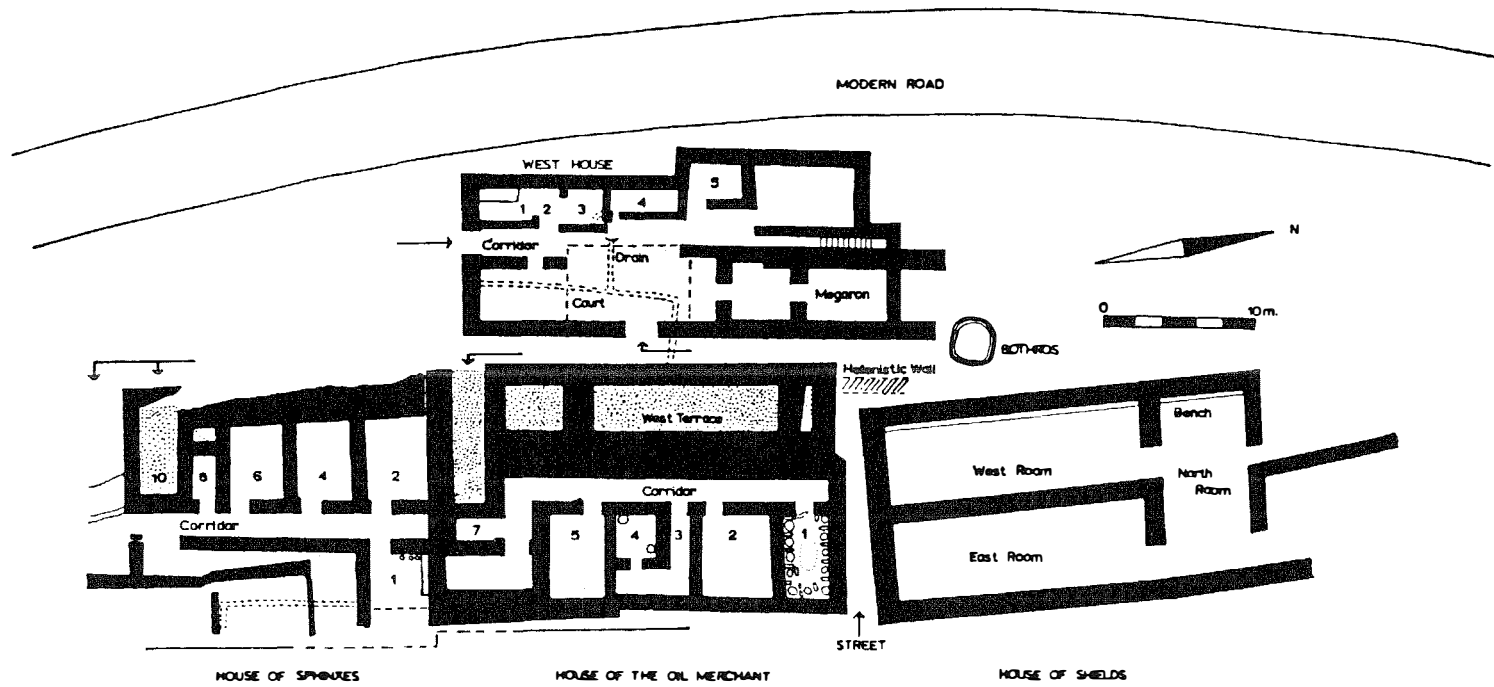
Η *Δυτική Οικία* (Εικών 8), ένα ισόγειο κτίριο, θεμελιωμένο στον φυσικό βράχο,

Εικ. 6. Κατόψεις ανακτόρων Πύλου και Τεσυνθος (Taylour 1983, Fig. 75, 80).

Εικ. 7. Μυρίνη, Οικία Κίωνων, Οικία Καλλιτεχνών (Ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου (Ιακωβίδης 1977, Fig. 8).

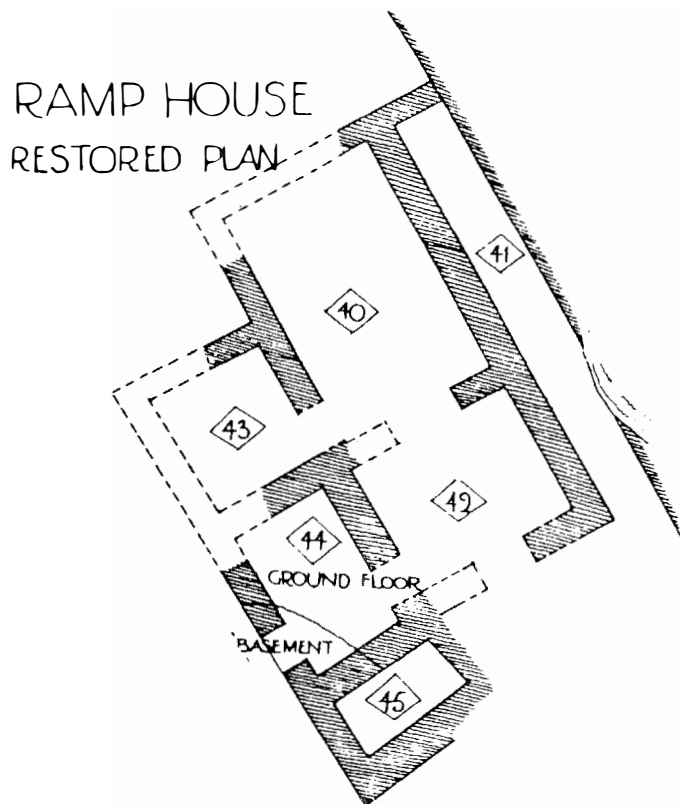

Εικ. 8. Μυκήναι, Οικίες νοτιώς του Ταφικού Κύκλου Β, κάτοψις (French 1967, Fig. 1).

χωρίζεται σε δύο πτέρυγες. Η ανατολική πτέρυγα αποτελείται από ένα μέγαρο (αίθουσα, πρόδομο, δόμο) και μια εξωτερική πλακόστρωτη αυλή. Ο ανασκαφέας πρότεινε την ύπαρξη κιονοστοιχίας κατά μήκος της δυτικής πλευράς της αυλής, καθώς και δύο πρόστυλων κίωνων στο νότιο άκρο της αίθουσας. Παρά το γεγονός ότι αυτή είναι μια πρόταση αρχιτεκτονικά απόλυτα αποδεκτή, τα ανασκαφικά δεδομένα είναι ανεπαρκή. Καθ' όλην το μήκος της δυτικής πλευράς της ανατολικής πτέρυγας εκτείνεται ο γνωστός διάδρομος για την πρόσβαση σε πέντε βοηθητικούς χώρους και σε ένα υπερυψωμένο ισόπεδο στο βόρειο άκρο. Στο βόρειο άκρο του διαδρόμου, ο βράχος διατηρεί ίχνη λαξεύσεων που ερμηνεύονται ως βάση κλιμακοστασίου για έναν πρώτο όροφο.

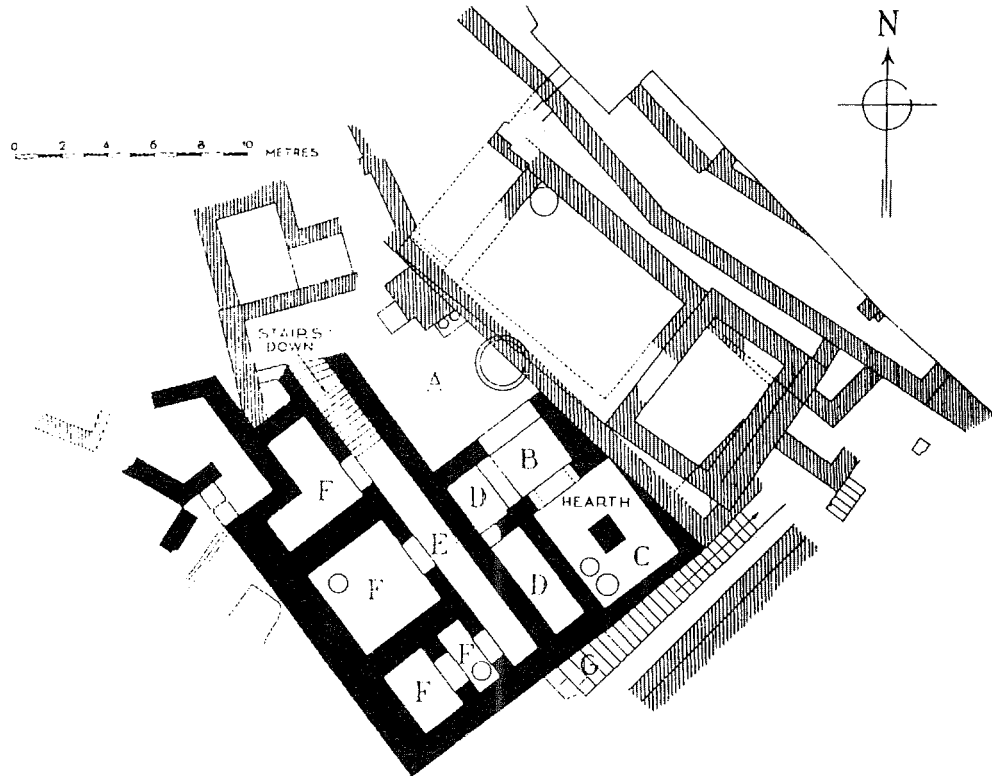
Η υπεροχή της *Οικίας των Κίωνων* τόσο ως προς το συνολικό μέγεθος, όσο και ως προς το μέγεθος του μεγάρου στην περίπτωση αυτή εκφράζει ίσως μια ανάλογη διαφορά στην κλίμακα της κρατικής ιεραρχίας, ανάλογη με αυτήν που παρατηρείται μεταξύ του ανακτόρου και της *Οικίας των Κίωνων* παραδείγματος χάριν.

Το δεύτερο στάδιο αποκλίσεως εκφράζεται αρχιτεκτονικά με την περικοπή της αίθουσας από το τρίπτυχο αίθουσα-πρόδομος-δόμος, και ενίοτε με την περικοπή και αυτού του προδρόμου. Η ύπαρξη κεντρικής εστίας είναι αμφίβολη στις περισσότερες περιπτώσεις, λόγω της μετέπειτα χρήσης του χώρου. Ιδανικό παράδειγμα είναι η *Οικία της Αναβάθρας* (Εικόν 2:6, 9), η οποία αποτελείται από μία υπαίθρια αυλή, έναν πρόδομο (Εικόν 9:42) και

Εικ. 9. Μυκήναι, Οικία Αναβάθρας, κάτοψις (Wace 1949, Fig. 3).

έναν δόμο (Εικόν 9:40). Ένας τυφλός διάδρομος (Εικόν 9:41), πιθανώς κλιμακοστάσιο, εκτείνεται κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του μεγάρου, και τρία βοηθητικά δωμάτια προς τα δυτικά, με αντίστοιχους χώρους στο υπόγειο (Εικόν 9:43, 44, 45). Η διαρρύθμιση της *Οικίας Τσουντα* είναι ανάλογη (Εικόν 10). Η έλλειψη προθαλάμου παρατηρείται στην

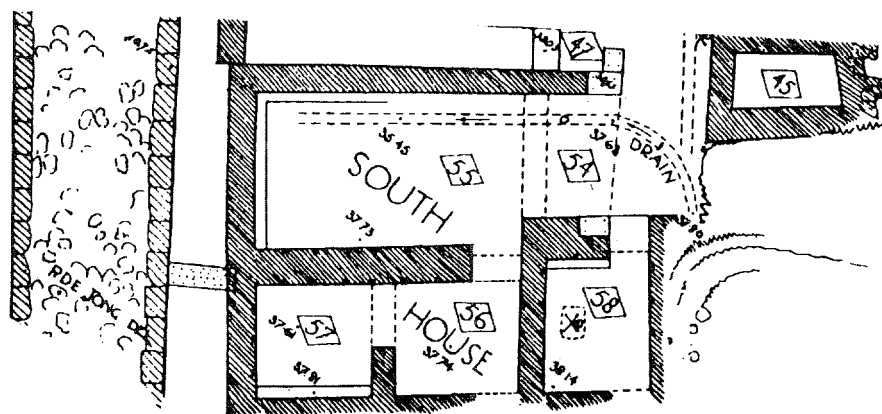

44

Εικ. 10. Μυκήναι, Οικία Τσουντα, κάτοψις (Wace 1949, Fig. 25).

Νότια Οικία (Εικόν 11), η οποία περιλαμβάνει μια εξωτερική αυλή, κοινή με την Οικία της Αναβάθρας, μια είσοδο με παραστάδες αντί για αίθουσα/προθάλαμο (Εικόν 11α:54), και ένα κύριο δωμάτιο (Εικόν 11α:55) το οποίο επικοινωνεί με άλλους τρεις βοηθητικούς χώρους προς νότον (Εικόν 11α:56, 57, 58). Δύο άλλα δωμάτια προς ανατολάς επικοινωνούν μόνο με την είσοδο του κτιρίου (Εικόν 11β), κάτι που θυμίζει την διάταξη του ανακτόρου στην Πύλο. Τέλος, η αποκατάσταση του ισογείου της *Οικίας του Λαδεμπόρου* (Εικόν 8), βάσει των ανασκαφικών δεδομένων, επιτρέπει την πιθανή ύπαρξη μεγάρου στην δυτική πτέρυγα του κτιρίου. Η διαρρύθμιση της ανατολικής πτέρυγας θα ήταν παρόμοια με αυτήν του υπογείου.

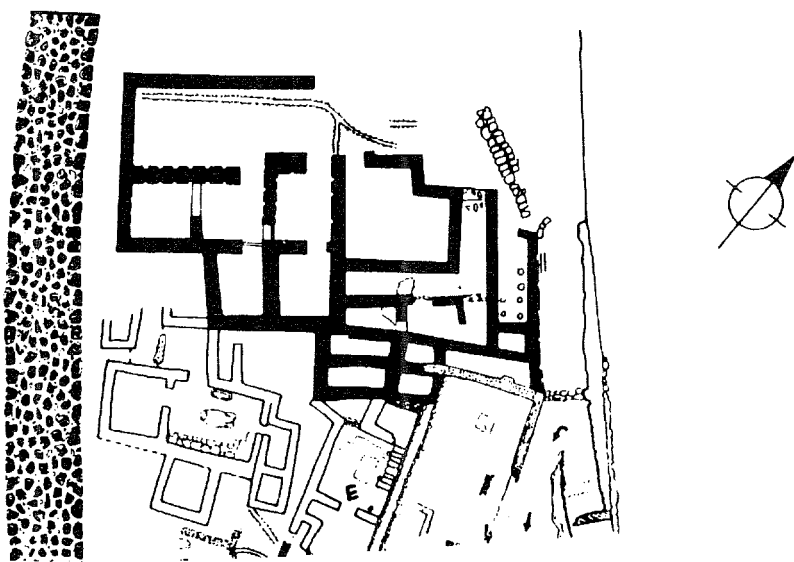
Τα *μεγαρόσχημα διαμερίσματα* εκπροσωπούνται κυρίως από κτίρια μικρότερου μεγέθους, ως επί το πλείστον εκτός των τειχών. Το τρίπτυχο που αποτελεί τον πυρήνα τους, εν αντιθέσει προς τα κανονικά μέγαρα, περιλαμβάνει έναν πρόδομο, έναν δόμο (εστία και κίονες), και έναν πίσω χώρο στα ενδότερα του συγκροτήματος, μικρότερο από το κυρίως δωμάτιο, και συνήθως, αλλά όχι πάντα, στον ίδιο άξονα με αυτό. Η υπαίθρια αυλή δεν πε-

45

SCALE 0 1 2 3 4 5

a

0 5 10 15 20 25 M

b

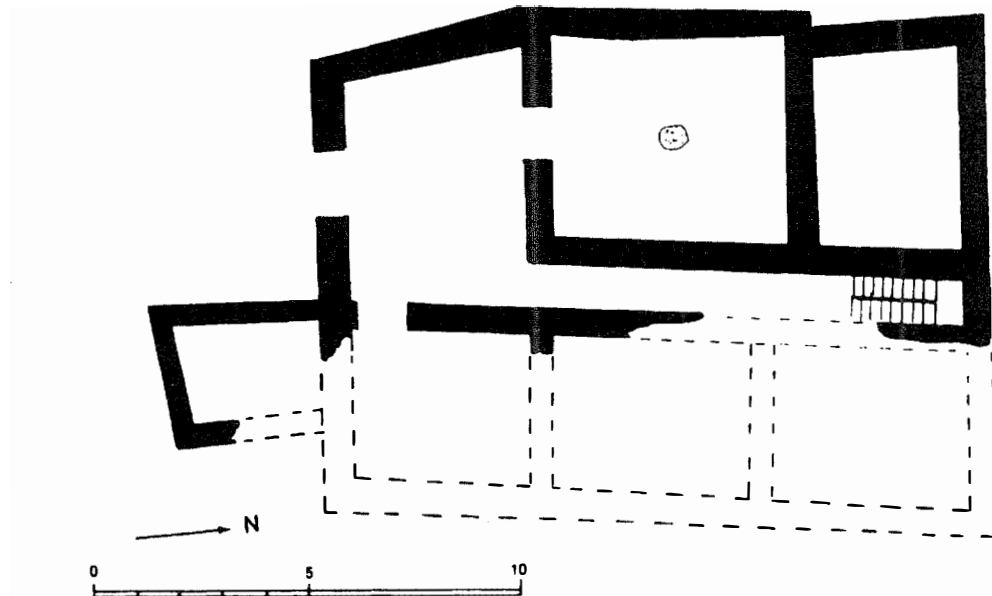
Εικ. 11. Μυκίνα, Νότια Οικία α) Wace 1949, Fig. 3. β) Taylour 1983, Fig. 41.

ριβάλλεται από κιονοστοιχίες και είναι στην καλύτερη περίπτωση κλεισμένη από τρεις πλευρές μόνον. Εδάφους και φυσικού χώρου επιτρέποντος, ένας διάδρομος εκτείνεται κατά μήκος του κυρίου διαμερίσματος με πρόσβαση σε άλλους βοηθητικούς χώρους και ίσως σε κλιμακοστάσιο.

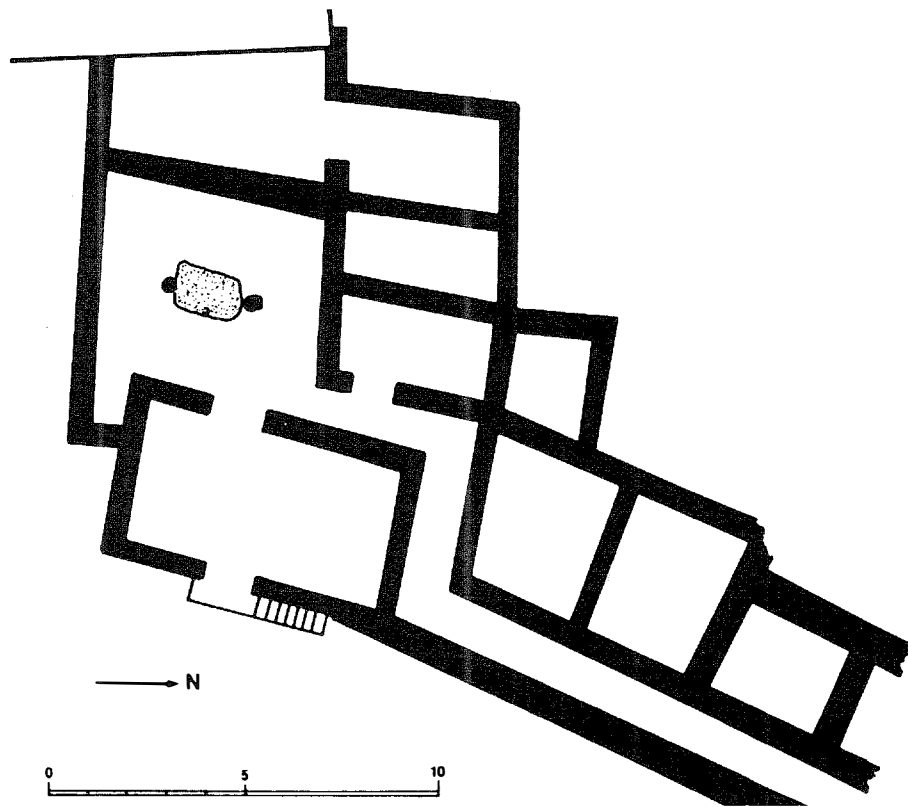
Παρά το γεγονός ότι αυτός ο τύπος κατοικίας έχει μακριά παράδοση στην ηπειρωτική Ελλάδα, από τα πρώτα μεγαρόσχημα κτίρια της ΜΕ περιόδου (Κοράκου, Λέρινα, Εύτρεση), και αρχιτεκτονική συνέχεια στην ΥΕ I, II και III εποχή (Ελευσίνα, Κίρρα, Φυλακωπή), και παρά το γεγονός ότι η τελική μορφή της ανακτορικής αρχιτεκτονικής είναι προϊόν εξέλιξης της ίδιας αυτής παράδοσης, ή μάλλον ακριβώς για αυτόν τον λόγο, η χρήση αυτής της πιο απλοϊκής και λιγότερο εξελιγμένης μορφής κατοικίας στην ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο θα πρέπει να συνδεθεί κυρίως με ένα κοινωνικό στρώμα που δεν είχε τις ίδιες προσβάσεις σε οικονομικούς πόρους με αυτές της ανακτορικής αριστοκρατίας.

Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του τύπου οικίας είναι τα κτίρια του λόφου της Παναγίας (Εικόν 3β) και κυρίως οι *Οικίες I* (Εικόν 12) και *II* (Εικόν 13). Οι αποκλίσεις από την αυστηρά αξονική διάταξη των δωματίων, κυρίως στην Οικία II, η θέση του διαδρόμου, και η απουσία εξωτερικής αυλής στο ίδιο κτίριο, καθώς και η απουσία διαδρόμου στην Οικία III (Εικόν 14), είναι ενδείξεις προχειρότητας και συμβιβασμού με τους φυσικούς περιορισμούς του χώρου, κάτι που η Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική στις καλύτερες στιγμές της είχε προ πολλού ξεπεράσει. Επίσης κάποιες αποκλίσεις που θα ήταν ίσως αποδεκτές στον περιορισμένο χώρο εντός των τειχών, δεν δικαιολογούνται στην Κάτω Πόλη, όπου σαφώς υπήρχε άνεση χώρου. Δυστυχώς τα ανασκαφικά δεδομένα για τα υπόλοιπα κτίρια της Κάτω Πόλης, κυρίως υπόγεια και άδηρα, δεν μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε σε παρόμοιες συγκρίσεις.

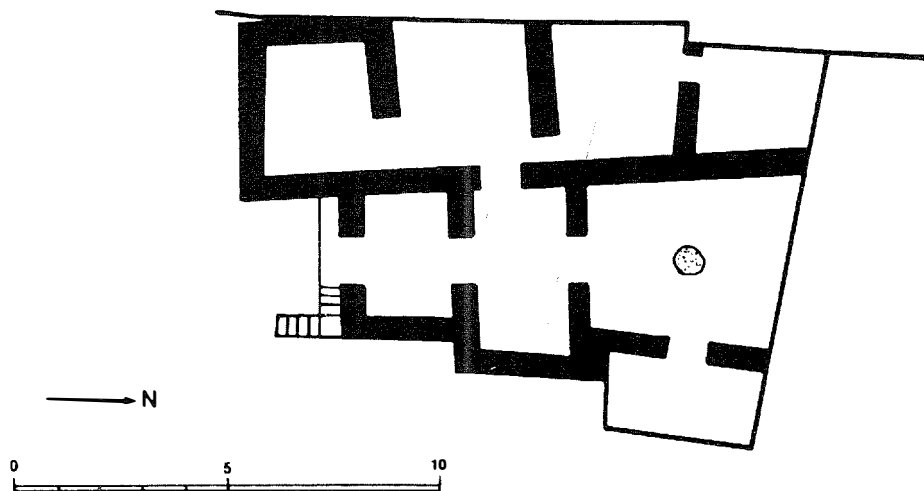
46

12. Μυκήναι, Οικία I λόφου Παναγίας (Mylonas-Shear 1987, Fig. 2).

Εικ. 13. Μυκίνας, Οικία II λόφου Παναγίας (Mylonas-Shear 1987, Fig. 4).

Εικ. 14. Μυκίνας, Οικία III λόφου Παναγίας (Mylonas-Shear 1987, Fig. 3).

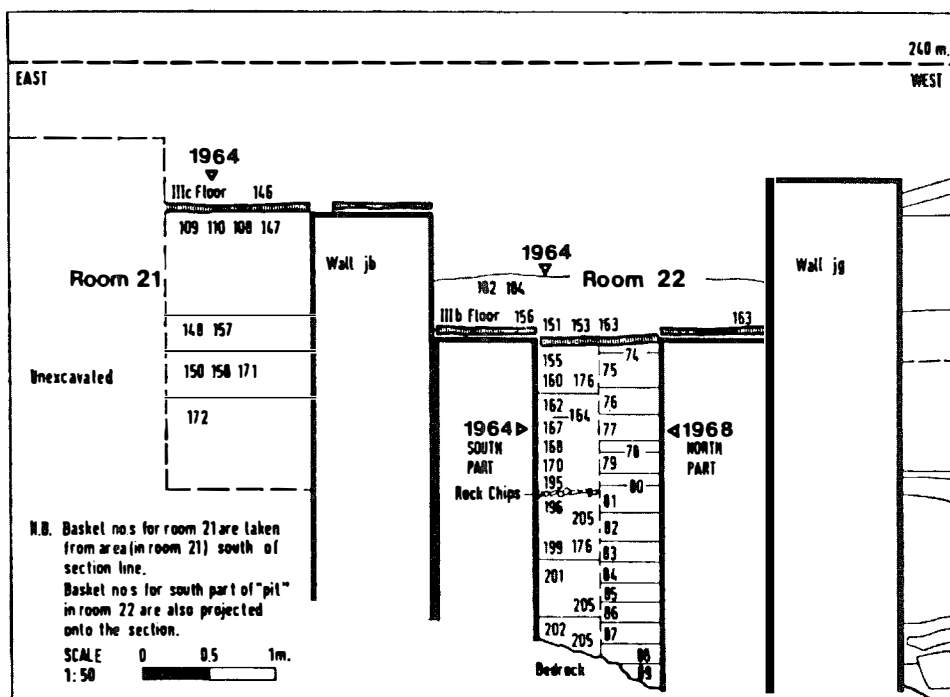
Στο σχεδιασμό των κτιρίων θα πρέπει να περιληφθεί και η κατασκευή τεχνητών ανδρήρων. Η τεχνική κατασκευής ανδρήρων και το μέγεθος του ανδρήρου είναι βασικοί παράγοντες διαφοροποιήσεως γιατί απαιτούν αντίστοιχη δυνατότητα προσβάσεως σε πρώτες ύλες και ανθρώπινο δυναμικό, δηλαδή αντίστοιχη υλικοτεχνική υποδομή. Στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο τεχνητά άνδρα χρησιμοποιούνται ευρέως για θεμελίωση κτιρίων και υπαίθριων αυλών, για ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα (θηρησκευτικό κέντρο Μυκηνών) και στην πιό ανεπτυγμένη τους μορφή για την θεμελίωση των ανακτορικών συγκροτημάτων.

Στις Μυκήνες συναντώνται τρεις βασικοί τύποι ανδρήρων. Ο πρώτος τύπος που χρησιμοποιήθηκε στην θεμελίωση του ανακτόρου και της ανατολικής πέρυγας, λόγω της διαμορφώσεως του εδάφους και των οικοδομικών αναγκών, έχει την μορφή ογκώδους, ενιαίου ανδρήρου. Ισχυροί αναλημματικοί τοίχοι με κυκλώπεια τοιχοδομία, θεμελιωμένοι στον βράχο, συγκρατούν βαριές τεχνητές επιχώσεις από ακατέργαστες πέτρες και χώμα, στην περίπτωση του *ανακτόρου* 5.50μ βάθους. Αναλόγου βάθους και τεχνικής ήταν και το ογκώδες άνδρα της *Οικίας των Κιώνων*, στην ανατολική κλυτή του λόφου. Σε αυτήν την περίπτωση ο όγκος του σχεδιαζομένου κτιρίου επέβαλλε την ενίσχυση του νοτίου αναλήμματος από βοηθητικό τοίχο πάχους 0.90μ. Η τεχνητή επίχωση, η οποία καλύπτεται από Πλέσια (ένα αδιάβροχο είδος πηλού, τοπικής προέλευσης), από ένα στρώμα σκληρού χώματος (Μπελίτσα), που μεταφέρθηκε από απόσταση 2 χιλιομέτρων, και τέλος από το κονίαμα της εξωτερικής αυλής, καθώς και η όλη κατασκευή του ανδρήρου είναι ανάλογη, αν όχι ακριβώς ισότιμη με αυτήν του ανακτόρου.

Ο δεύτερος τύπος ανδρήρου, ποιοτικά και τεχνικά εξίσου ή ίσως και περισσότερο εξελιγμένος, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για την θεμελίωση των άλλων ανακτορικών κέντρων, όπως η Πύλος, η Τίρυνθα και ο Γλάς, στις Μυκήνες συναντάται σε ανεξάρτητα ή ημιανεξάρτητα κτίρια, εντός ή εκτός των τειχών. Η εσωτερική διαμόρφωση του ανδρήρου σε διαμερίσματα με διπλούς τοίχους θεμελιωμένους στον φυσικό βράχο, αποσκοπούσε στην δημιουργία ενός, όσον το δυνατόν σταθερότερου ισοπέδου και στον διαμοιρασμό του βάρους της επίχωσης σε όλη την έκταση της υποδομής (Εικόν 15). Το κάθε διαμέρισμα του ανδρήρου ήταν μια αυτοδύναμη και συμπαγής μονάδα που μπορούσε να μειώσει ή και να εξαλείψει τις καταστροφικές επιπτώσεις του βρόχινου νερού το οποίο προκαλεί μετατόπιση της επιχώσεως προς τον αναλημματικό τοίχο, καθώς και τις επιπτώσεις σεισμικών δονήσεων. Τέτοια άνδρα είναι αυτά πάνω στα οποία εδράζονται η *Σιταποθήκη*, η *Νότια Οικία*, η *Οικία του Λαδεμπόρου*, και η *Οικία των Ασπίδων*.

Η *Οικία του Λαδεμπόρου* συγκεκριμένα κατασκευάστηκε πάνω σε δύο παραλληλόγραμμα κλιμακωτά αναλήμματα (Εικόν 16α). Το χαμηλότερο, το ανατολικό ανάλημα στήριζε το υπόγειο και έναν όροφο του κτιρίου, ενώ το υψηλότερο δυτικό ανάλημα στήριζε το ισόγειο μόνον. Η ανωδομή του ανατολικού ανδρήρου στηριζόταν κατά κύριο λόγο πάνω στον ανατολικό αναλημματικό τοίχο, πάχους 2.10μ-3μ, θεμελιωμένο στον βράχο. Όλοι οι εσωτερικοί τοίχοι που στήριζαν την ανωδομή είχαν θεμελιωθεί σε τάφρους λαξευμένες στον φυσικό βράχο. Με την επιλογή αυτού του τύπου ανδρήρου οι αρχιτέκτονες του κτιρίου απέφυγαν τον εκβραχισμό της πλαγιάς προκειμένου να θεμελιώσουν ένα βαρύ διόροφο κτίσμα.

Τελος, το τρίτο είδος ανδρήρου που απαντάται στις Μυκήνες, απλοϊκότερο σε σύλληψη και τεχνική, προϋποθέτει την εγκάρσια εκσκαφή του βράχου, η λαξευμένη επιφάνεια του οποίου συχνά αποτελεί τον εσωτερικό τοίχο του κτιρίου, αν θεωρηθεί ότι δεν υπάρχει

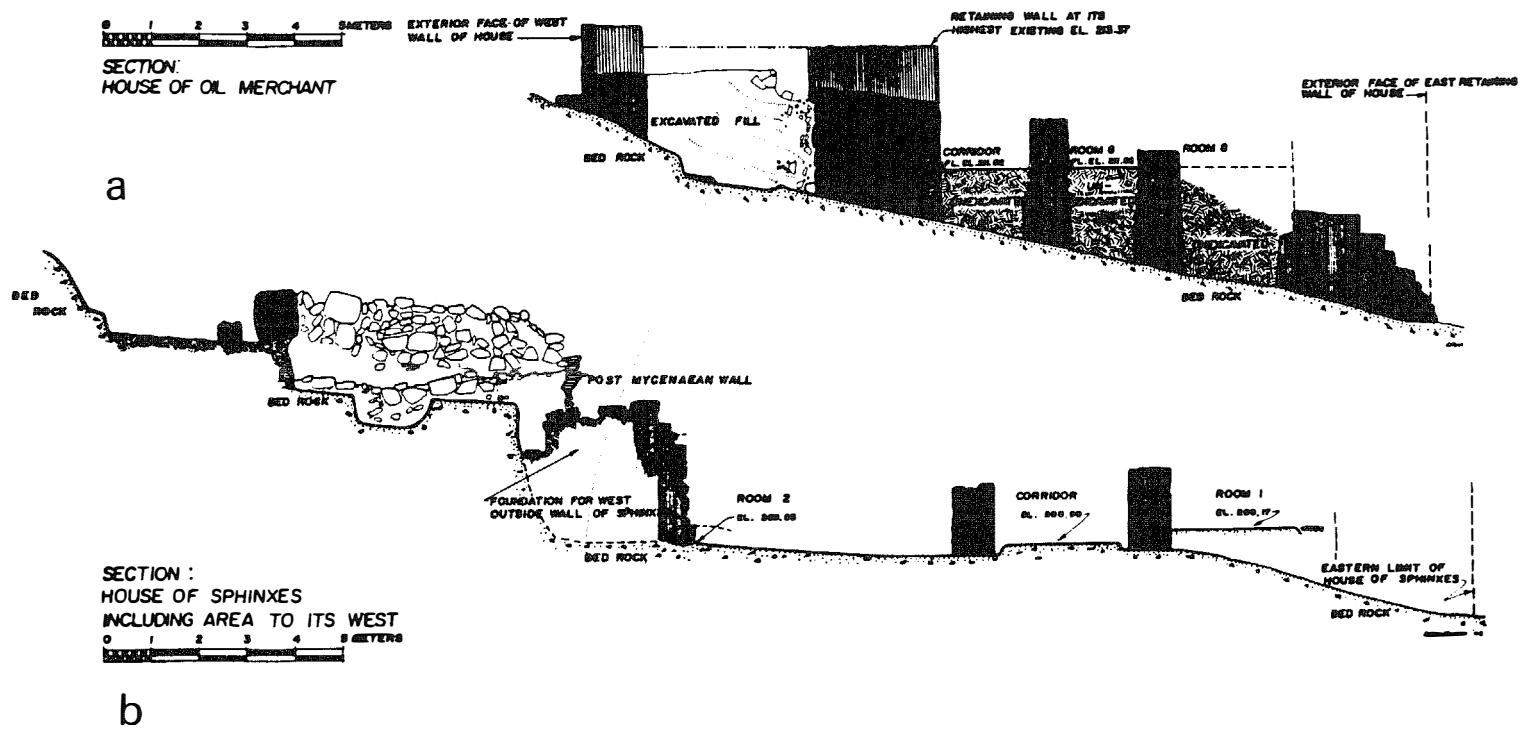

49

Εικ. 15. Μυκίνες, Νότια Οικία, θεμελίωση δωματίων 21, 22 (Mountjoy 1976, Fig. 2b).

ανάγκη κατασκευής ξεχωριστού αναλημματικού τοίχου. Τα προϊόντα της εκσκαφής ρίχνονται στο χαμηλότερο σημείο της πλαγιάς και συγκρατούνται από έναν άλλο αναλημματικό τοίχο. Οι εσωτερικοί τοίχοι του κτιρίου ήταν θεμελιωμένοι μέσα ή πάνω στον φυσικό βράχο. Σε περίπτωση τέτοιων ανδήρων η ποιότητα κρίνεται από το πάχος των αναλημματικών τοίχων και την θεμελίωση των εγκάρσιων τοίχων γενικά. Δύο θαυμάσια παραδείγματα που εκφράζουν αυτή την διαφορά είναι η *Οικία των Σφιγγών* και τα τρία κτίρια του λόφου της *Παναγίας*.

Στην *Οικία των Σφιγγών* (Εικόν 16β) ο δυτικός αναλημματικός τοίχος, παράλληλος με τον βράχο, ξεπερνούσε τα 3μ σε πάχος και ο χώρος μεταξύ αυτού και τού βράχου είχε επιχωθεί τεχνητά. Ο ίδιος ο βράχος δεν έγινε καμιά προσπάθεια να διαμορφωθεί και στα σημεία όπου φαρδαίνει αναγκαστικά περιοριζόταν το μήκος του εκάστοτε δωματίου. Ο τοίχος αυτός είναι εξαιρετικά ισχυρός. Ο ανατολικός αναλημματικός τοίχος, πάχους 2.80μ, αποτελείται από δύο σειρές μεγάλων λίθων, με μικρές ακατέργαστες πέτρες στον ενδιάμεσο χώρο. Μία τάφρος θεμελίωσης στην δυτική όψη του τοίχου είναι και αυτή γεμάτη από πέτρες και Πλέσια. Ο ανατολικός τοίχος του κτιρίου ήταν προφανώς πλίνθινος και χρησιμοποιούσε το ανάλημα σαν θεμέλιο. Οι άλλοι εσωτερικοί τοίχοι ήταν θεμελιωμένοι μέσα σε τάφρους λαξευμένες στον φυσικό βράχο.

ΑΡΙΑΝΗ

Εικ. 16. Μυκήναι
 α) Οικία Λαδεμπόρου, τομή Δ-Α (Chadwick 1962, Plan IV). β) Μυκήναι, Οικία Σφιγγών, τομή Δ-Α (Chadwick 1962, Plan IV).

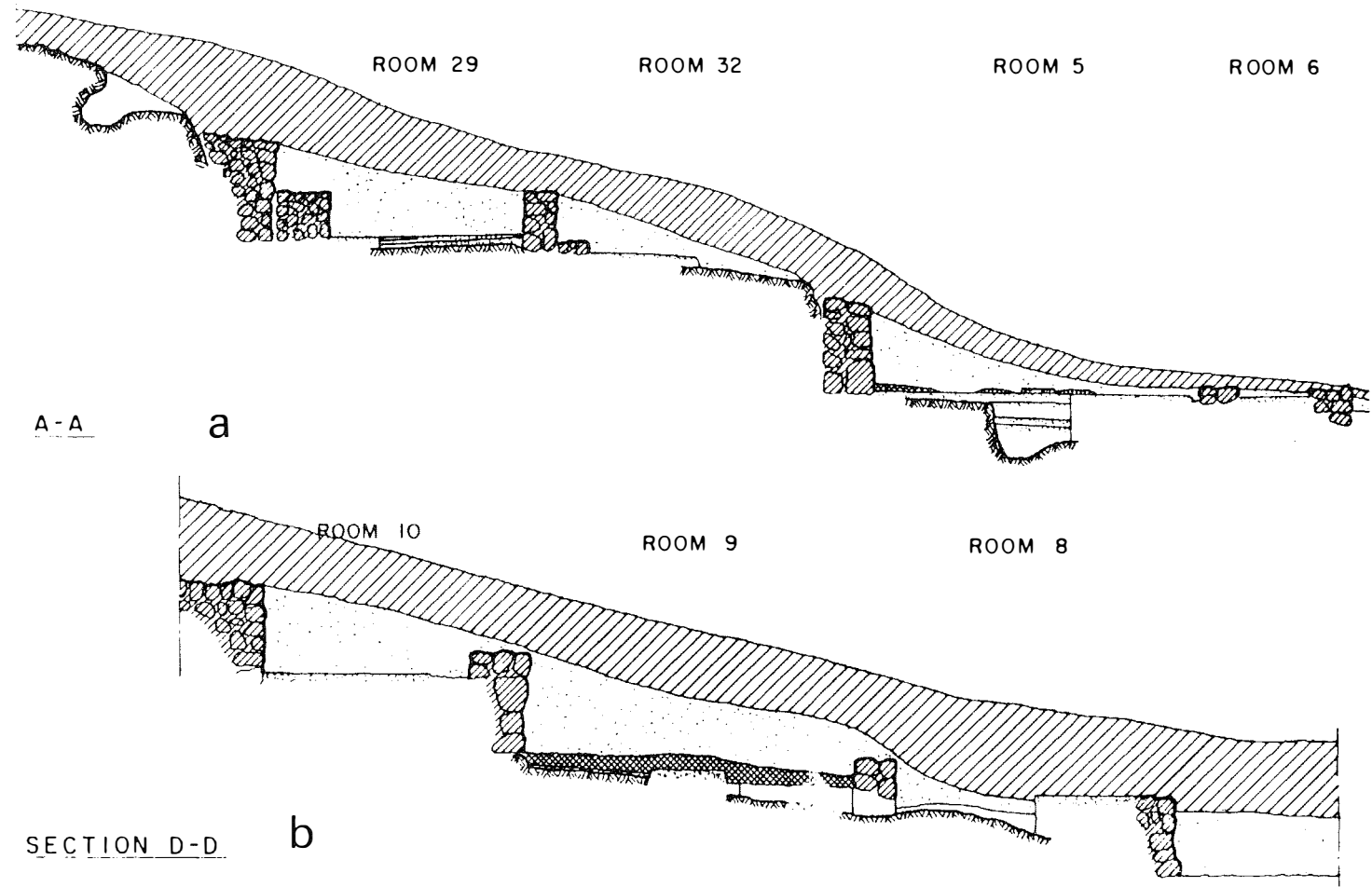
Σε αντιπαράθεση με την ογκώδη και βαριά κατασκευή του ανδρήρου για την Οικία των Σφιγγών, οι αναλημματικοί τοίχοι των κτιρίων του λόφου της *Παναγίας* (Εικόν 17α, β), έχουν πάχος γύρω στο 1μ κατά μέσον όρον. Οι τομές δείχνουν ότι η όλη κατασκευή των ανδρήρων είναι πολύ πιο ελαφριά και μάλλον ανεπαρκής για τα δεδομένα της Οικίας των Σφιγγών.

Το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης του θέματος, αφορά την κατασκευή, ένα από τα πιο βασικά κριτήρια για την κατηγοριοποίηση ενός κτίσματος. Εξετάζονται διάφορα αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως η τοιχοδομία, τα δάπεδα, η διαμόρφωση των εισόδων και οι εσωτερικές κατασκευές, δηλαδή κίονες, έδρανα, υπερυψωμένα δάπεδα, εστίες, αποχετευτικές εγκαταστάσεις, κλίμακες, κ.α.

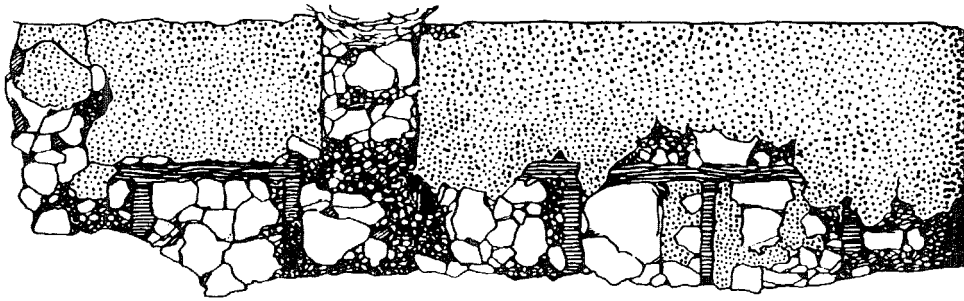
Η Μυκηναϊκή τοιχοδομία στο κυρίως ανακτορικό συγκρότημα είναι σχετικά ομοιογενής. Οι τοίχοι είναι ως επί το πλείστον θεμελιωμένοι πάνω στον φυσικό βράχο και κυμαίνονται μεταξύ 0.80μ-1.50μ σε πάχος. Οι εσωτερικοί τοίχοι είναι λίγο λεπτότεροι (0.70-0.90μ). Τά θεμέλια και η βάση του τοίχου η οποία σημειωτέον δύναται να φτάνει μέχρις ικανού ύψους (2.50μ από το δάπεδο, βόρειος τοίχος αυλής μεγάρου), αποτελείται από ακατέργαστες πέτρες διαφόρων μεγεθών και πηλό. Στους εξωτερικούς χώρους (βόρειος τοίχος αυλής) η επιφάνεια του τοίχου παρουσιάζει ισοδομική επένδυση, πράγμα που δεν συναντάται εκτός του ανακτόρου. Η ύπαρξη ξυλοδεσιάς πιστοποιείται από υποδοχές για οριζόντιες, κάθετες και εγκάρσιες ξύλινες δοκούς οι οποίες έχουν διατηρηθεί και στις δύο όψεις των τοίχων. Στις ισοδομικά επενδυμένες επιφάνειες η πρώτη οριζοντία δοκός στηριζόταν με οπές πάνω στην κατώτατη σειρά δόμων. Αυτή η ξυλοδεσιά ήταν ενσωματωμένη στην τοιχοδομία και επεκτεινόταν και στην πλίνθινη ανωδομή. Η επιφάνεια των τοίχων καλύπτετο από δύο στρώματα λευκού κονιάματος και από ένα λεπτότερο στρώμα, το οποίο στα επίσημα δωμάτια (πρόδομος, δόμος) έφερε γραπτή διακόσμηση. Η επιφάνεια των τοίχων στα δευτερεύοντα δωμάτια ήταν συνήθως μονόχρωμη.

Ανάλογη τοιχοδομία συναντάμε τόσο στην *ανατολική πτέρυγα* του ανακτόρου, όσο και στα μεγάλα κτίρια της *δυτικής πλαγιάς* του λόφου. Οι τοίχοι της *Νότιας Οικίας* ιδιαίτερα διατηρούνται σε υποδειγματική κατάσταση (Εικόν 18). Το πάχος τους κυμαίνεται μεταξύ 0.80μ-1μ. 0.80μ πάνω από το δάπεδο αρχίζουν οι υποδοχές για οριζόντιες δοκούς, ενώ από την κατώτερη δοκό ξεκινούν άλλες, κάθετες σε διαστήματα 0.80-0.85μ. Επίσης σε τακτά διαστήματα διακρίνονται ίχνη εγκαρσίων δοκών. Η επιφάνεια των τοίχων καλύπτετο από επίχρισμα πηλού και αχύρου και όχι από κονίαμα όπως του ανακτόρου. Το ίδιο παρατηρείται στον *Σιτοβολώνα* και στην *Οικία της Αναβάθρας*, ενώ μόνο το μέγαρο της *Οικίας Τσούντα* έφερε ασβεστοκονίαμα.

Η κατασκευή των τοίχων στα μεγάλα κτίρια εκτός των τειχών, όπως η *Οικία Πέτσα* και η ομάδα νοτίως του *Ταφικού Κύκλου Β*, είναι πανομοιότυπη με αυτήν των μεγάλων κτιρίων της δυτικής πλαγιάς και της ανατολικής πτέρυγας του ανακτόρου. Η πλειονότητα των τοίχων εκτός των αναλημματικών, έχει πάχος που κυμαίνεται μεταξύ 0.80μ- 1.50μ, με ελάχιστες περιπτώσεις αποκλίσεων προς τα επάνω (1.80μ) και προς τα κάτω (0.70μ). Όλοι οι τοίχοι ήταν θεμελιωμένοι σε τάφρους λαξευμένες στον φυσικό βράχο και γεμισμένες με μικρές πέτρες. Η κατασκευή τους από μεγάλες ακατέργαστες πέτρες μέχρι ένα συγκεκριμένο ύψος (1μ για την *Δυτική Οικία*, 1.40 για την *Οικία των Σφιγγών*, 2μ για την *Οικία του Λαδεμπόρου*) και σαφή στοιχεία ξυλοδεσιάς που επεκτείνετο στην ξύλινη ανωδομή, είναι ενδεικτική της ποιότητας κατασκευής. Η επιφάνεια όλων των τοίχων με μόνη εξαίρεση

17. Μυκήναι, Οικίες λόφου Παναγίας (Mylonas-Shear 1987) α) Τομή Α-Α (Οικία ΙΙΙ, Οικία Ι). β) Τομή Δ-Δ (Οικία ΙΙ).

Εικ. 18. Μυκίνας, Νότια Οικία, τοιχοδομία (Taylour 1983, Fig. 88).

αυτών της Οικίας των Σφιγγών καλύπτετο από επίχρισμα πηλού με άχυρα, όπως παρατηρήθηκε και σε άλλα κτίρια εντός των τειχών. Τεμάχια τοιχογραφιών ανήκουν στον πρώτο όροφο. Οι τοίχοι της Οικίας στις Πλάκες καλύπτοντο από λεπτό στρώμα λευκού κονιάματος, ενώ μια ταινία 0.17μ από το δάπεδο έφερε γραπτή διακόσμηση.

Στα κτίρια του λόφου της Παναγίας συναντάμε για πρώτη φορά σαφείς διαφοροποιήσεις στην κατασκευή ή μάλλον στην ποιότητα κατασκευής των τοίχων (Εικόν 17α, β). Οι τοίχοι που με εξαίρεση τους αναλημματικούς έχουν πάχος μόνον 0.45μ-0.55μ, εδράζονται απευθείας στην μαλακή επίχωση των αναλημμάτων ή πάνω στον φυσικό βράχο, και όχι σε τάφρους θεμελίωσης. Οι τοίχοι αποτελούνται από μικρές ακατέργαστες πέτρες χωρίς συνδετικό πηλό και πιό σημαντικό, χωρίς κανένα ίχνος ξυλοδεσιάς. Η ανωδομή ήταν πλίνθινη και η επιφάνεια καλύπτετο από επίχρισμα πηλού, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις μέχρι τώρα εκτός των ανακτόρων. Είναι και εδώ σαφές ότι η ποιότητα της τοιχοδομίας σε αυτά τα κτίρια είναι κατώτερη, όχι μόνον αυτής των μεγάλων οικιών εντός των τειχών, αλλά και αυτής πολλών κτισμάτων της Κάτω Πόλεως (Οικία Πέτσα, Οικίες νοτίως του Ταφικού Κύκλου Β), που για άλλους λόγους έχουν συνδεθεί με την επίσημη αρχιτεκτονική.

Η κατασκευή των δαπέδων είναι ένα άλλο σημαντικό τμήμα της όλης δαπάνης για ένα κτίριο και παρουσιάζει μια σχετική ομοιογένεια. Υπαίθριες αυλές και οι άλλοι εσωτερικοί χώροι του ανακτόρου (διάδρομοι, μέγαρο, κ.λ.π.) έχουν δάπεδα από σκληρό λευκό κονίαμα και μάλιστα στην τελευταία φάση του συγκροτήματος, τα δάπεδα της κεντρικής μονάδας εκτός της αιθούσης ήταν διακοσμημένα. Η ζώνη από γύψινες πλάκες, πλάτους 1μ-1.15μ που περιβάλλει το διακοσμημένο δάπεδο από ασβεστοκονίαμα στον πρόδομο και τον δόμο, δεν απαντάται σε κανένα άλλο ανακτορικό κέντρο και είναι ίσως ένδειξη πλούτου. Οι δευτερεύοντες αποθηκευτικοί χώροι είχαν δάπεδα από λευκό μονωτικό αργιλόχωμα (Πλέσια).

Τα κτίρια της ανατολικής πτέρυγας και συγκεκριμένα το ισόγειο της Οικίας των Κιώνων καθώς και η υπαίθρια αυλή της Οικίας των Καλλιτεχνών (Εικόν 7:1) ακολουθούν τα πρότυπα του ανακτόρου, από μια σχετική απόσταση βέβαια, με δάπεδα από λευκό κονίαμα χωρίς γραπτή διακόσμηση. Μεγαλύτερη διαφοροποίηση παρουσιάζουν τα υπόγεια και οι λοιποί αποθηκευτικοί χώροι, που σε αυτήν την περίπτωση έχουν δάπεδα από πατημένη γη. Στην δυτική πλαγιά τα κτίρια παρουσιάζουν τόσο ομοιότητες όσο και διαφοροποιήσεις από αυτά της ανατολικής πτέρυγας. Ενώ οι υπαίθριες αυλές και οι χώροι των μεγάρων έχουν δάπεδα από λευκό κονίαμα, κάποιοι εσωτερικοί χώροι, όπως αυτοί της Νοτίου Οικίας, παρά την προσεγμένη είσοδο, είναι στρωμένοι με πατημένο λευκό αργιλόχωμα (Πλέσια),

ένα υλικό που στα ανάκτορα εχρησιμοποιήτο μόνον για δευτερεύοντες χώρους. Οι καθαρά αποθηκευτικοί χώροι είχαν δάπεδα από πατημένο χώμα, όπως αυτοί της ανατολικής πτέρυγας (Σιτοβολών, Οικία Τσουντα, Οικία Ακροπόλεως) ή κατ'εξάιρεση λευκό αργιλόχωμα (Οικία Αναβάθρας).

Στα κτίρια εκτός των τειχών οι υπόγειοι αποθηκευτικοί χώροι ήταν και εδώ στην πλειονότητά τους στρωμένοι με πατημένο χώμα. Τέτοια μεταχείριση είχαν τα υπόγεια της *Οικίας Πέτσα*, της *Οικίας του Μολύβδου*, της *Οικίας των Σφιγγών*, και των *Οικιών II και III* του λόφου της *Παναγίας*. Σε άλλες περιπτώσεις το δάπεδο ήταν καλυμμένο από ένα σκληρό μείγμα πηλού, ή Πλέσιας όπως στην *Οικία του Λαδεμπόρου*, την *Δυτική Οικία*, στο δωμάτιο 1 της *Οικίας των Σφιγγών* και σε κάποια δωμάτια (18, 17, 15, 12, 30, 31, 33) των οικιών στο λόφο της *Παναγίας*.

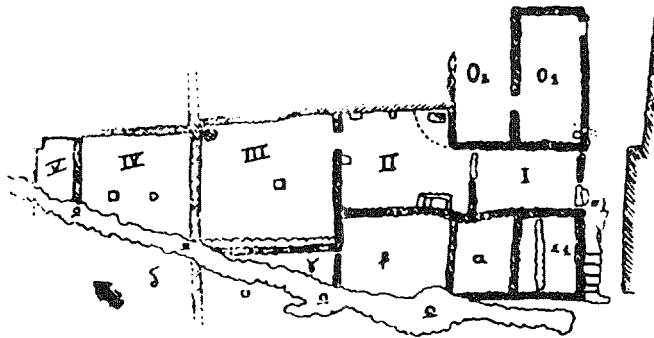
54

Όσον αφορά τις υπαίθριες αυλές, παρουσιάζονται έντονες αντιθέσεις. Από την μια πλευρά είναι το πλακόστρωτο της *Δυτικής Οικίας* (Εικών 8, 23) και από την άλλη το δάπεδο από πηλό στις *Οικίες I, III* του λόφου της *Παναγίας*. Οι κύριοι χώροι των ισογείων, όπου διεσώθησαν, και ιδιαίτερα τα μέγαρα στον λόφο της *Παναγίας*, ήταν στρωμένα με ένα μείγμα από πηλό και ασβέστη, ή από σκέτο πηλό. Αυτό που παρατηρείται στην κατασκευή των δαπέδων είναι μια διαβάθμιση στην χρήση των υλικών, αναλόγως της σημασίας του κτιρίου.

Η όλη κατασκευή των εισόδων στα Μυκηναϊκά κτίρια είναι άλλο ένα ενδεικτικό στοιχείο ως προς την ποιότητα του κτίσματος. Στην κυρίως *ανακτορική μονάδα* (Εικών 1), πέρα από το γενικά μεγάλο πλάτος των εισόδων (1.60μ-3.10μ), το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η χρήση μεγάλων κροκαλοπαγών κατωφλίων με μία ή δύο οπές για την περιστροφή του άξονα της πόρτας (μονόφυλλη ή δίφυλλη), εγκοπές για την στήριξη της ξύλινης πόρτας, καθώς και δύο οπές στο κάθε άκρο του κατωφλίου για την στερέωση της ξύλινης επένδυσης των παραστάδων. Η λεπτομερής και χρονοβόρα καταργασία αυτών των ογκωδών κατωφλίων καθώς και το υλικό κατασκευής τους είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της ανακτορικής αρχιτεκτονικής.

Στην ανατολική πτέρυγα, στην *Οικία των Κιόνων* η κατασκευή των εισόδων είναι ανάλογη με αυτήν του ανακτόρου, με συχνή χρήση κροκαλοπαγών κατωφλίων. Οι δύο λίθινες παραστάδες εκατέρωθεν της εξωτερικής εισόδου (Εικών 7:8), έφεραν οπές για την στερέωση της ξύλινης επένδυσης του πάνω μέρους. Το κατώφλι είχε μήκος 2.50μ και πλάτος 1.10μ, με οπές για δίφυλλη πόρτα και ανάλογες υποδοχές. Λίθινες παραστάδες παρατηρούνται επίσης στην δυτική πλαγιά του λόφου, στην *Νότια Οικία* (Εικών 11α) και στην *Οικία Τσουντα* (Εικών 10), μόνο που στην τελευταία το ίδιο το κατώφλι του δόμου ήταν ξύλινο. Ξύλινα ήταν και τα κατώφλια των υπολοίπων δωματίων των δύο κτιρίων με ανοίγματα που κυμαίνονταν μεταξύ 1.40μ-1.80μ.

Στα κτίρια εκτός των τειχών, με εξαίρεση τα υπόγεια δωμάτια που στερούντο εισόδου και προσεγγίζονταν με καταπακτές από την οροφή (Οικία Πέτσα, Οικία II λόφου Παναγίας), τα ανοίγματα των δωματίων ήταν ανάλογα με αυτά των κτιρίων της δυτικής πλαγιάς (μέσος όρος: 1.20μ-2μ). Η μεγάλη πλειονότητα των κατωφλίων και των παραστάδων ήταν από ξύλο, ενώ στην *Δυτική Οικία* (Εικών 8) έχουν διατηρηθεί τρία παραδείγματα λιθίνων βάσεων για την περιστροφή του άξονα της πόρτας (δωμάτια 2, 3, 4). Τα μόνα λίθινα κατώφλια βρέθηκαν στην κυρία είσοδο της *Οικίας στις Πλάκες* (Εικών 19:1) (1.15μ μήκος) και στην είσοδο του μαγειριού (δωμάτιο 4) της *Δυτικής Οικίας* (Εικών 8), το οποίο

Εικ. 19. Μυκίνας, Οικία στις Πλάκες, κάτοψις (Μυλωνάς 1975, Εικ. 2).

σημειωτέον δεν ήταν ενιαίο (τρεις πέτρες).

Στα κτίρια του λόφου της *Παναγίας* η ποικιλία στην κατασκευή των εισόδων και οι διαφοροποιήσεις από τα προαναφερθέντα κτίσματα συνδυάζονται με μία πιο πρόχειρη ποιότητα κατασκευής. Ενώ ο μέσος όρος ανοίγματος είναι μειωμένος (0.80μ-1μ) απουσιάζει κάθε ίχνος από τις πιο προσεγμένες κατασκευές που συναντάμε εντός και εκτός των τειχών, δηλαδή ενιαία λίθινα κατώφλια, λίθινες βάσεις για την περιστροφή του άξονα, λίθινες παραστάδες εισόδου κ.τ.λ. Οι πιο χαρακτηριστικοί τύποι εισόδου στα κτίρια του λόφου της *Παναγίας* αποτελούνται από ξύλινα κατώφλια ή από έναν αριθμό μικρών ακατέργαστων λίθων με ή χωρίς επίχρισμα πηλού. Οι παραστάδες ήταν και εδώ ξύλινες.

Η παρουσία, η κατασκευή και η συχνότητα χρήσεως κάποιων *εσωτερικών κατασκευών* είναι συχνά ενδεικτική για την χρήση του κτιρίου και το κύρος των ενοίκων του. *Κίονες* στην Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική χρησιμοποιούνταν σε συστοιχίες για την στήριξη στοών σε υπαίθριες αυλές, ως στηρίγματα της οροφής στις αίθουσες των μεγάρων και προπύλων, ή τελικά σε ομάδες, σε εσωτερικούς χώρους γύρω από την κεντρική εστία. Εκτός από την χαρακτηριστική χρήση κίωνων στο ίδιο το ανάκτορο (Εικόν 1:55, 57) και στην ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου (Οικία των Κίωνων, Εικόν 7:9), για κανένα άλλο οικοδόμημα της ακροπόλεως, εκτός αυτών του θρησκευτικού κέντρου, δεν βρέθηκαν στοιχεία για την ύπαρξη κίωνων στο εσωτερικό ή το εξωτερικό τους. Περιέργως, η τετράπλευρη εστία στον δόμο της *Οικίας Τσούντα* (Εικόν 10:C) δεν συνοδεύεται από κανένα ίχνος κίωνων. Η ύπαρξη δύο πρόστυλων κίωνων στην αίθουσα του μεγάρου της *Δυτικής Οικίας* (Εικόν 8) και στην δυτική πλευρά της υπαίθριας αυλής, είναι δυστυχώς υποθετική και βασίζεται στην εκλογίκευση των αρχιτεκτονικών δεδομένων. Στην *Οικία στις Πλάκες* (Εικόν 19:III) μία τετράπλευρη βάση κίονος ή πεσσού βρέθηκε στο κέντρο ενός ισογείου δωματίου. Μία ανάλογη βάση βρίσκεται στην είσοδο του υπογείου της *Οικίας των Σφιγγών*. Το μόνο κτίριο εκτός των τειχών που είχε διαπιστωμένα ίχνη από εσωτερικούς κίονες σε άμεση σχέση με κεντρική εστία ήταν η *Οικία II* του λόφου της *Παναγίας* (Εικόν 13). Νοτίως της τετράπλευρης εστίας (1μ x 1.70μ) βρέθηκε ένας λίθινος σπόνδυλος κίονος διαμέτρου 0.40μ, καλυμμένος με κονίαμα, που πατάει πάνω σε δύο επίπεδες πλάκες. Βορείως της εστίας βρέθηκε μία επίπεδη πλάκα μέσα στο δάπεδο, ίσως η βάση για έναν δεύτερο κίονα. Δεν είναι γνωστό αν αυτοί οι κίονες ήταν λειτουργικοί ή διακοσμητικοί, αλλά τα αρχαιολογικά στοιχεία δεί-

χνουν ότι ήταν μάλλον προσθήκες για την στερέωση της οροφής μετά από σεισμό.

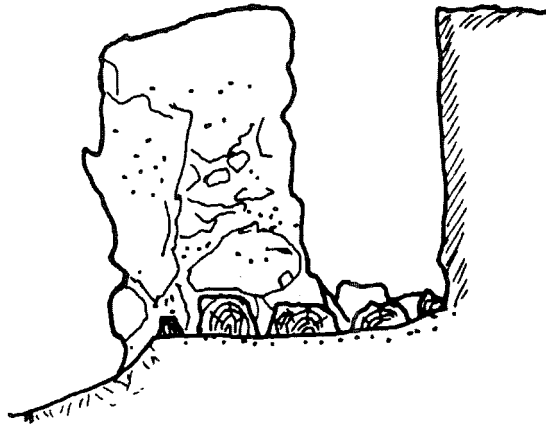
Η ύπαρξη εστίας, κυκλικής ή τετράπλευρης, πλαισιωμένης από δύο ή τέσσερις κίονες στον δόμο ενός μεγάρου ή μεγαρόσχημου διαμερίσματος, είναι ένα βασικό τμήμα της παραδοσιακής διάταξης στην Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική (Εικόν 5, 1). Κεντρικές εστίες, κυρίως κυκλικές, διακοσμημένες και πλαισιωμένες από τέσσερις κίονες, είναι όμως κάτι που συναντάμε μόνον στα ανακτορικά συγκροτήματα. Κεντρικές εστίες, όπου διασώθηκαν, σε κτίρια εκτός του ανακτόρου, πλαισιώνονται από δύο κίονες, όπως η ακανονίστου σχήματος εστία στον δόμο της *Οικίας II* του λόφου της *Παναγίας* (Εικόν 13), ή στέκονται μόνες τους στο κέντρο του δωματίου, όπως η τετράπλευρη εστία της *Οικίας Τσούντα* (Εικόν 10:С) και η ακανονίστου σχήματος εστία στην *Οικία I* του λόφου της *Παναγίας* (Εικόν 12). Η ύπαρξη καπνοδόχων βεβαιώνεται στην *Οικία των Κιώνων*, παρόλη την απουσία της ίδιας της εστίας, και στην *Οικία I* του λόφου της *Παναγίας*. Η αρχική ύπαρξη κεντρικής εστίας σε κτίρια με μεγαρόσχημη διάταξη είναι πιθανή, αλλά η διαδοχική χρήση των εκάστοτε χώρων σε μετέπειτα περιόδους έχει συχνά εξαλείψει κάθε αρχικό ίχνος, γι' αυτό και είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθεί σαν απόλυτο κριτήριο.

Η κατασκευή των εστιών είναι μεν ομοιογενής αλλά παρουσιάζει ξανά αυτή την διαβάθμιση από πλευράς ποιότητας που συναντήσαμε και στα άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Η μόνη εμφανώς διαφορετική και αποκλειστικά λειτουργική εστία βρέθηκε εκτός των τειχών, στην δυτική πτέρυγα της *Δυτικής Οικίας* (Εικόν 8, 20), στην βορειοανατολική γωνία του δωματίου 3 (0.90μ-0.50μ). Το στρώμα χρήσης της εστίας φτάνει σε ύψος 0.60μ από το δάπεδο. Το κάτω μέρος διατηρεί έντονα ίχνη φωτιάς, απανθρακωμένους σπόρους και καμμένα οστά ζώων, όστρακα κ.λ.π. Σε χαμηλότερο επίπεδο βρέθηκαν απανθρακωμένα τμήματα επτά κορμών μήκους 0.45μ-0.50μ και πάχους 0.07μ-0.17μ.

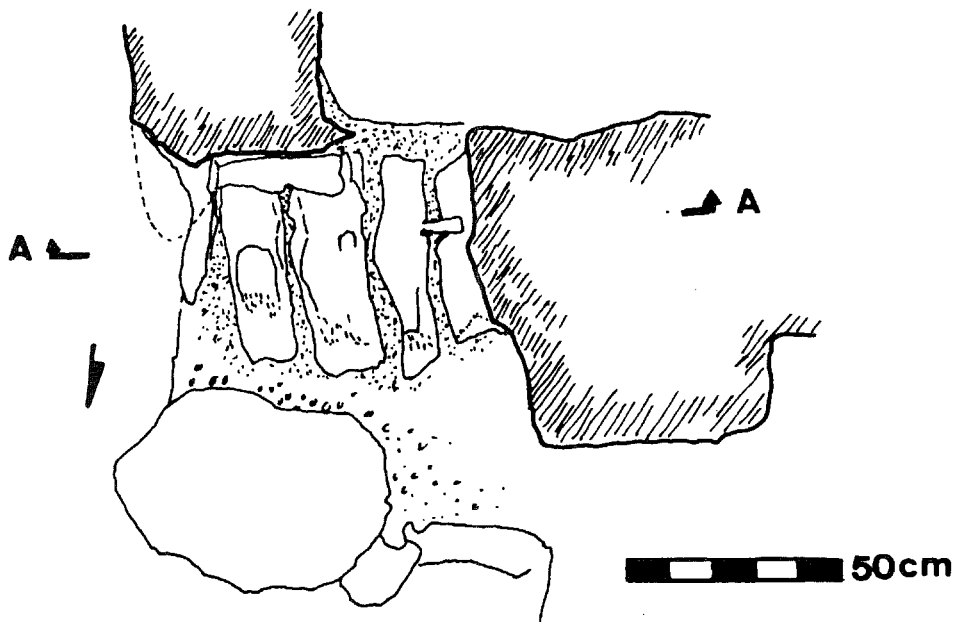
Αν εξαιρέσουμε τις *κλίμακες* και τα *έδρανα*, στοιχεία αρκετά διαδεδομένα στην Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική, ανακτορική και μη, η παρουσία των οποίων δεν είναι ένδειξις κοινωνικής ή οικονομικής διαφοροποίησης, κάτι που αξίζει ίσως να σημειωθεί είναι η συχνότητα *ειδικά διαμορφωμένων χώρων* μέσα σε κτίρια. Εκτός από το δωμάτιο II στην *Οικία στις Πλάκες* (Εικόν 19), για το οποίο δεν έχουμε πολλά στοιχεία (ημικυκλική κατασκευή από κονίαμα στην νοτιοανατολική γωνία το οποίο περιέχει μία πλήλη λάρνακα, και χαμηλά τετράπλευρα βάθρα κατά μήκος του ανατολικού και του βόρειου τοίχου), τα μόνα άλλα δωμάτια εντός ή εκτός των τειχών που έτυχαν ειδικής μεταχείρισης είναι τα δύο βορειότερα υπόγεια της *Οικίας του Λαδεμπόρου* και των *Σφριγγών*.³ Στην πρώτη περίπτωση (Εικόν 21), οι 11 μεγάλοι πίθοι κατά μήκος των τοίχων στηρίζονταν από χαμηλά τοιχάρια από πηλό, καλυμμένα με επίχρισμα. Στο κέντρο του δωματίου υπήρχε μία ωοειδής κοιλότητα στο δάπεδο, προφανώς για να μαζεύει το υγρό που θα χυνόταν από τους πίθους, ενώ μία χαμηλή καμπύλη προεξοχή από πηλό (ύψος 0.10μ) μπροστά στην είσοδο, είχε προορισμό να αποτρέψει την διαρροή υγρών στον διάδρομο (Εικόν 8).

Στην *Οικία των Σφριγγών* το δωμάτιο 1 (Εικόν 8), ήταν ο μόνος χώρος του υπογείου με επίχρισμα πηλού στο δάπεδο και στους τοίχους. Κατά μήκος του βόρειου τοίχου υπήρχε

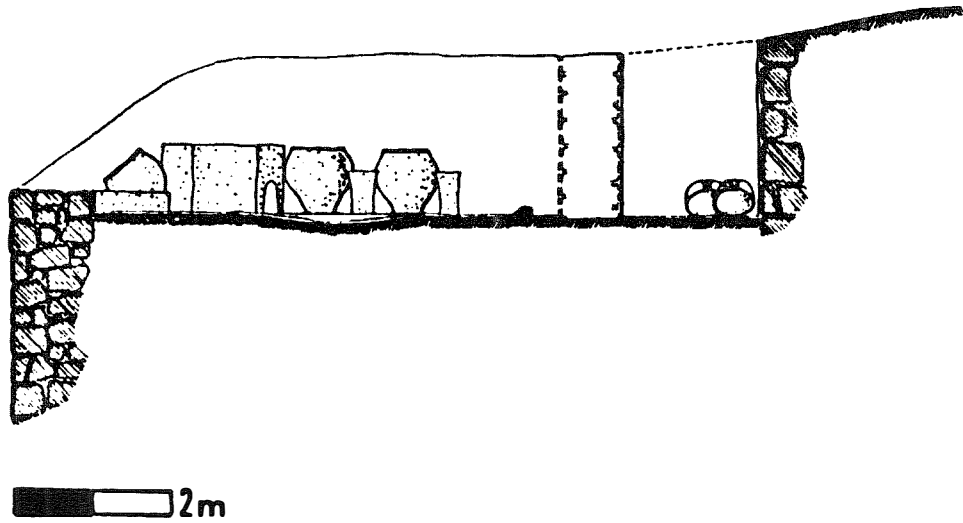
³ Τα χαμηλά πλίνθινα τοιχάρια που βρέθηκαν στην Οικία του Οινεμπόρου να στηρίζουν τους πίθους, μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως ειδικές κατασκευές. Αυτός ο ειδικά διαμορφωμένος αποθηκευτικός χώρος θυμίζει έντονα την διάταξη του δωματίου 1 της Οικίας του Λαδεμπόρου.

57

Εικ. 20. Μυκίναι, εστία Δυτικής Οικίας, κάτοψις, τομή (Βερδελής 1959, Εικ. 5).

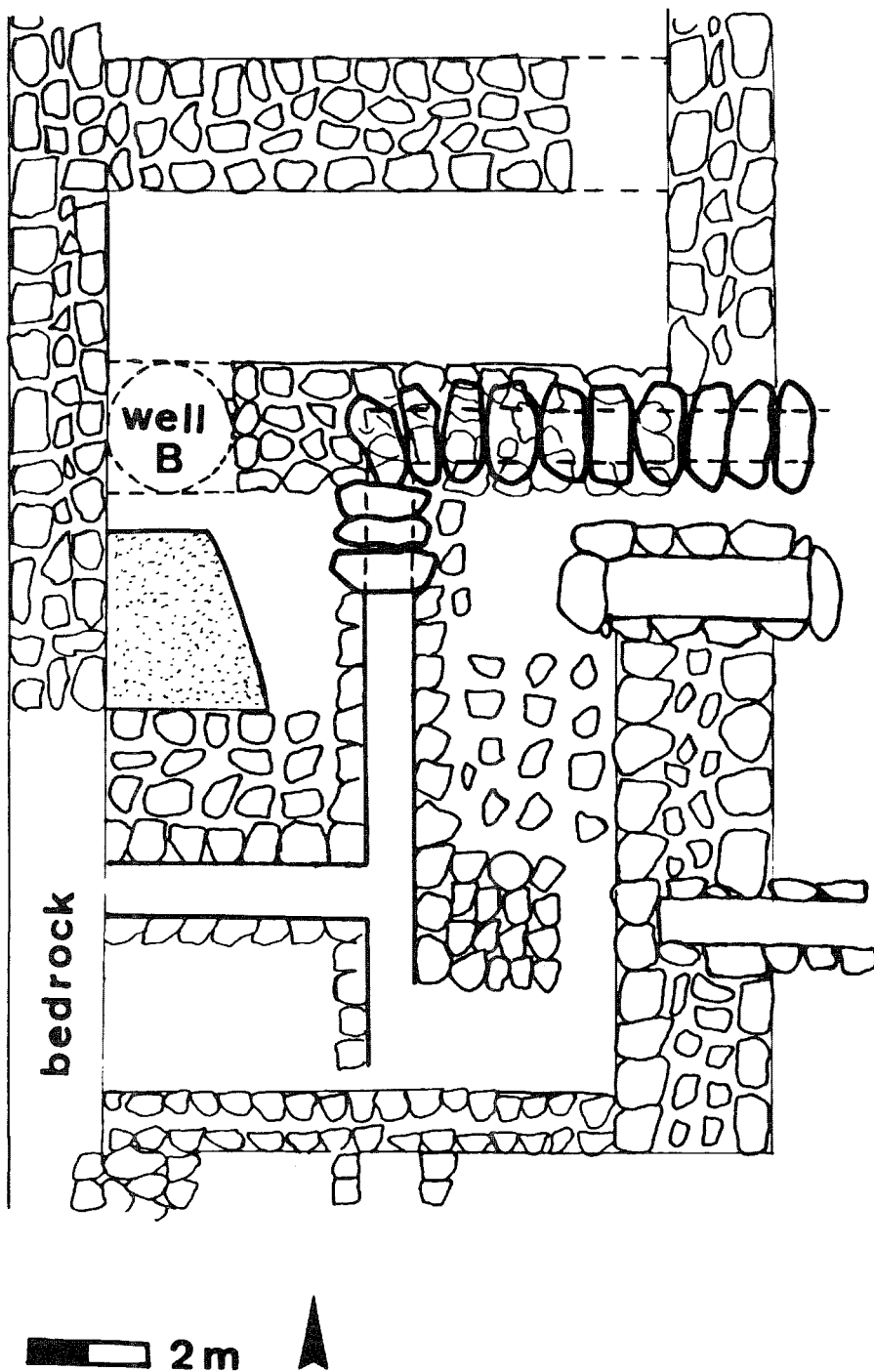
58

Εικ. 21. Μυκήναι, Οικία Λαδεμπόρου, δωμάτιο 1, τομή (Wace 1952, Fig. 3).

ένα έδρανο από πηλό, μήκους 2.20μ, πλάτους 0.50μ, 0.40μ από το δάπεδο, με μία τετράπλευρη κατασκευή, πάλι από πηλό στην νότια όψη του. Τρεις διαδοχικές πήλινες βάσεις με διάμετρο 0.40μ βρίσκονταν κατά μήκος του δυτικού τοίχου. Ο αρχικός σχεδιασμός και ο ειδικός εξοπλισμός κάποιων δωματίων που συναντάμε σχεδόν αποκλειστικά σε αυτή την ομάδα κτιρίων, νοτιώς του Ταφικού Κύκλου Β, και σε κανένα άλλο κτίριο εντός ή εκτός των τειχών, με εξαίρεση τα ιερά, είναι ενδεικτική, όχι μόνον της χρήσης τους, αλλά και του ρόλου τους στο οικονομικό σύστημα των Μυκηνών.

Τέλος, ένας άλλος βασικός παράγοντας για την εκτίμηση της ποιότητας ενός κτιρίου είναι οι αποχετευτικές εγκαταστάσεις. *Αποχετευτικές εγκαταστάσεις* στην Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική κατασκευάζονταν για τρεις βασικούς λόγους: ο πρώτος και κυριότερος ήταν η αποχέτευση του βρόχινου νερού από τους υπαίθριους χώρους (αυλές, ασκεπείς διάδρομοι). Όταν οι χώροι αυτοί ήταν στρωμένοι με κονίαμα, οι αγωγοί κατασκευάζονταν υπογείως και ειδικά φρεάτια μάζευαν το νερό (αυλή ανακτόρου, αυλή Οικίας των Κιόνων), ενώ όταν υπήρχε πλακόστρωση (Δυτική Οικία), ο αγωγός ο οποίος ήταν ανοικτός στο επίπεδο του δαπέδου, σε πολλά σημεία έφερε καλυπτήριες πλάκες. Ο δεύτερος λόγος ήταν η αποστράγγιση του βρόχινου νερού που συγκεντρωνόταν στο εσωτερικό των ανδρών (Οικία Σφιγγών) και ο τρίτος ήταν η απομάκρυνση νερού και άλλων απορριμάτων από κοινόχρηστους χώρους μεταξύ οικιών (θρησκευτικό κέντρο, κτίρια λόφου Παναγίας). Αποχετευτικοί αγωγοί που έχουν αποκαλυφθεί στο εσωτερικό δωματίων, αν και οι περιπτώσεις είναι ελάχιστες, συνδέονται με την χρήση νερού ή άλλων υγρών στα δωμάτια αυτά (Δυτική Οικία: δόμος, Οικία I του λόφου της Παναγίας: δωμάτια 2, 3, Οικία II: δόμος).

Η κατασκευή τους ποικίλει ανάλογα με την ποιότητα του κτιρίου. Ήταν λαξευμένοι στον βράχο, λιθόκτιστοι, ή και τα δύο μαζί. Στην απλούστερή τους μορφή ήταν απλώς επιχρισμένοι με πηλό, ο οποίος ενίοτε χρησίμευε για την επικόλληση των λίθων. Οι αγωγοί εντός των τειχών κυμαίνονται μεταξύ 0.30μ-0.80μ σε πλάτος και μεταξύ 0.80μ-1.80μ σε

Εικ. 22. Μυκίνα, Δυτική Οικία, αποχετευτικός αγωγός, κάτοψις (ημερολόγιο ανασκαφεία).

βάθος (Ανάκτορο, Οικία Κιώνων, Οικία Καλλιτεχνών, Νότια Οικία).

Οι αποχετευτικές εγκαταστάσεις στα κτίρια νοτιώς του Ταφικού Κύκλου Β φανερώ-
νουν σχεδιασμό και ποιότητα κατασκευής ανάλογη με εκείνη του ανακτόρου και των
παραρτημάτων του εντός των τειχών. Στην *Δυτική Οικία* (Εικόν 8, 22) ο μεγάλος αγωγός
της υπαίθριας αυλής ήταν λαξευμένος στον βράχο, με λιθόκτιστο πυθμένα και πλευρές.⁴
Διέτρεχε όλο το μήκος της αυλής από το νότιο άκρο έως την νότια όψη της αίθουσας,
σημείο στο οποίο στρεφόταν ανατολικά, κάτω από το δάπεδο και τον ανατολικό τοίχο του
κτιρίου, κάτω από το δάπεδο του διαδρόμου μεταξύ αυτής της οικίας και της Οικίας του
Λαδεμπόρου, και συνέχιζε μέσα στα θεμέλια της τελευταίας. Τέσσερα μέτρα νοτιώς της
αίθουσας του μεγάρου ένα τμήμα του αγωγού στρεφόταν δυτικά και εκτεινόταν για τρία
μέτρα, μέχρι την είσοδο του μαγειριού. Το συνολικό του μήκος ανέρχεται σε 13μ, το πλάτος
του κυμαίνεται μεταξύ 0.40μ-0.90μ και το βάθος του μεταξύ 0.60μ-0.70μ.

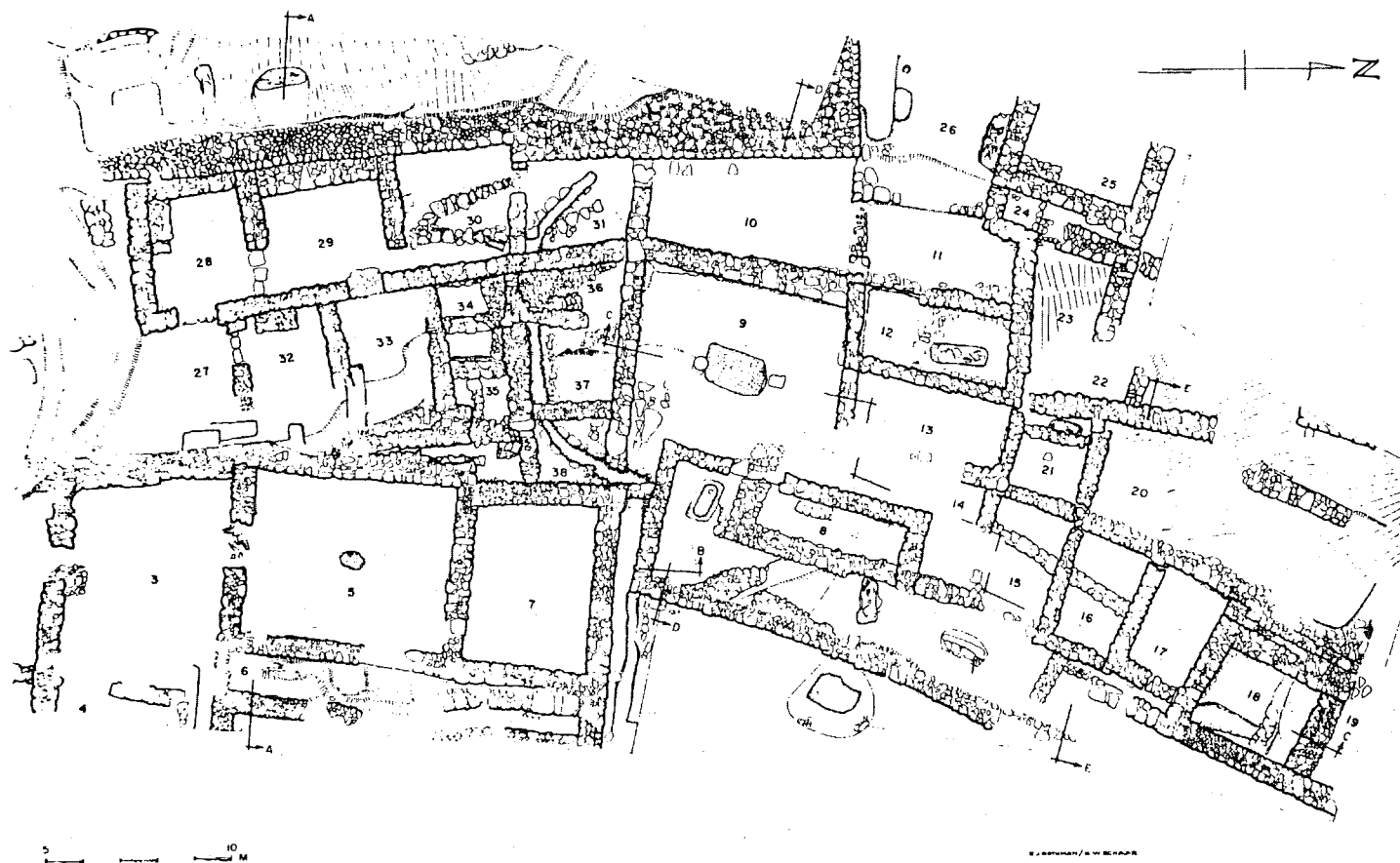
60

Σε αντίθεση με τα μέχρι τώρα παραδείγματα, οι δύο αγωγοί στα κτίρια του λόφου της
Παναγίας ήταν σαφώς πιο πρόχειροι στην κατασκευή και στον σχεδιασμό (Εικόν 23).
Ενας μικρός αγωγός λαξευμένος στον βράχο, με κτιστές πλευρές, εκτεινόταν από το δωμά-
τιο 2, στην αυλή της Οικίας Ι. Ο αγωγός αυτός ακολουθούσε τον φυσικό βράχο και ήταν
μόνον 0.35μ-0.40μ σε πλάτος και 0.07μ-0.30μ σε βάθος. Ο μόνος άλλος αποχετευτικός αγω-
γός, αρχικά ίσως μόνον εξωτερικός, ήταν κι αυτός λαξευμένος στον βράχο, ενώ σε μερικά
σημεία οι πλευρές του ήταν λιθόκτιστες. Ξεκινούσε από το υψηλότερο σημείο της πλαγιάς
(δωμάτια 30, 31) στην Οικία ΙΙΙ, περνούσε κάτω από τα δάπεδα των δωματίων 37 και 38,
εισερχόταν στο μέγαρο της Οικίας ΙΙ από την πλακώστρωτη εσοχή στη νοτιοανατολική
γωνία του δωματίου, και απέληγε στον χώρο μεταξύ της Οικίας Ι και ΙΙ. Ο κύριος προορι-
σμός του αρχικά ήταν η συγκέντρωση και η απομάκρυνση του βρόχινου νερού από τις ορο-
φές των κτιρίων Ι και ΙΙ. Με την ανέγερση της Οικίας ΙΙΙ, ενσωματώθηκε και σε αυτό το
κτίριο. Κάτι που αξίζει να σημειωθεί, είναι η εμφανής έλλειψη σχεδιασμού στην κατα-
σκευή του, το γεγονός ότι αυτός ο αγωγός ήταν κυρίως εξωτερικής χρήσεως και τέλος η
απουσία άλλων αγωγών σε αυτό το σύμπλεγμα οικιών.

Έχοντας ολοκληρώσει την επισκόπηση των πιο καθοριστικών αρχιτεκτονικών δεδο-
μένων, αρχίζουν πλέον να διαφαίνονται οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές για τον διαχω-
ρισμό των κτιρίων. Η ανακτορική αρχιτεκτονική, όπως την ξέρουμε, είναι σαφώς μία
έκφραση ή επέκταση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας στην Μυκηναϊκή κοινωνία
και συνεπώς ο βαθμός ομοιότητας ενός κτιρίου ή μίας ομάδας κτιρίων ως προς αυτήν θα
πρέπει να είναι ενδεικτικός της συγγένειας ή της σχέσης του κτιρίου με αυτή την εξουσία.
Οι ειδοποιοί διαφορές μεταξύ των αρχιτεκτονικών ευρημάτων σε ένα ανακτορικό κέντρο
όπως οι Μυκήνες παραδείγματος χάριν, εκφράζουν μία οικονομική, κοινωνική και ίσως
πολιτική διαφοροποίηση του πληθυσμού σε τουλάχιστον δύο ή τρία διαφορετικά επίπεδα.

Αυτό που γίνεται προοδευτικά φανερό είναι ότι τα τείχη των Μυκηνών δεν είναι η
διαχωριστική γραμμή μεταξύ ανακτορικού και ιδιωτικού. Αυτό που θα πρέπει να συνειδη-
τοποιήσουμε βάσει των αρχιτεκτονικών δεδομένων είναι ότι δεν πρόκειται για μία διαχω-
ριστική γραμμή, αλλά για τρεις και ίσως περισσότερες καθώς και ότι οι κοινωνικές διαβαθ-
μίσεις ήταν πολύ πιο πολύπλοκες. Θα πρέπει ίσως να δούμε τις αρχιτεκτονικές διαβαθμί-

⁴ Η κατασκευή του αγωγού αυτού παρουσιάζει διαφοροποιήσεις. Άλλού ήταν όλος λιθόκτιστος και άλλού είχε πλευρές και πυθμένα από Πλέσια, ενώ καλυπτήριες πλάκες έφερε μόνον σε μερικά σημεία.

Εικ. 23. Μυκίνα, Οικίες λόφου Παναγίας, γενική κάτοψις (Mylonas-Shear 1987).

σεις σαν μία πυραμίδα, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται το κυρίως ανακτορικό συγκρότημα. Αμέσως κάτω από αυτό, με μικρή διαφορά, βρίσκονται τα κτίρια της ανατολικής πτέρυγας και ακολουθούν τα περισσότερα ανεξάρτητα ή ημιανεξάρτητα κτίσματα εντός της ακροπόλεως στην τρίτη βαθμίδα, στην οποία θα πρέπει να συμπεριληφθούν βάσει των αρχιτεκτονικών στοιχείων και η ομάδα κτιρίων νοτίως του Ταφικού Κύκλου Β, ίσως η Οικία Πέτσα, και πιθανώς η Οικία στις Πλάκες. Στην τελευταία, τέταρτη βαθμίδα περιλαμβάνονται τα τρία κτίρια του λόφου της Παναγίας και ίσως η Οικία του Μολύβδου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πιο εμφανείς ποιοτικές διαφορές παρουσιάζονται μεταξύ τρίτης και τέταρτης βαθμίδας, και συγκεκριμένα μεταξύ των κτιρίων νοτίως του Ταφικού Κύκλου Β και του λόφου της Παναγίας όπου τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα επιβεβαιώνουν την αρχιτεκτονική κατηγοριοποίηση. Είναι φυσικό να υπάρχουν διαφοροποιήσεις στη κλίμακα και στην ποιότητα κατασκευής σε ένα μεγάλο ανακτορικό κέντρο, όπως είναι επίσης φυσικό να υπάρχουν ομοιότητες και κοινά σημεία αναφοράς μεταξύ όλων των βαθμίδων. Αυτό που πρέπει να συνειδητοποιήσουμε είναι ότι ενώ οι ομοιότητες είναι το αποτέλεσμα μιάς μακράς αρχιτεκτονικής παράδοσης, οι διαφοροποιήσεις είναι προϊόν των κοινωνικών, δηλαδή των οικονομικών διαφοροποιήσεων μέσα στον πληθυσμό.

Με λίγα λόγια, οι κοινωνικές και οικονομικά ισχυρές τάξεις, για τις οποίες έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι ήταν μέρος του κρατικού μηχανισμού, διέθεταν την ανάλογη πρόσβαση σε πρώτες ύλες και εργατικό δυναμικό με κατάλληλη τεχνική κατάρτιση. Αυτές οι τάξεις κατοικούσαν ή χρησιμοποιούσαν κτίρια της πρώτης, δεύτερης και τρίτης βαθμίδας. Όσο για την σχέση των ενοίκων, κτιρίων της τέταρτης βαθμίδας με την κεντρική εξουσία, οι ενδείξεις είναι πενιχρές. Η υποβάθμιση που είδαμε στην ποιότητα κατασκευής και σχεδιασμού, όσο και στην απουσία σημαντικών κινητών ευρημάτων, μπορεί να κρύβει κάποιο λειτουργό, χαμηλά στην ιεραρχία της κρατικής μηχανής, και όχι έναν οικονομικά εύρωστο ιδιώτη με εξω-ανακτορικές δραστηριότητες. Είναι κρίμα που οι απαντήσεις που μπορούμε να δώσουμε βάσει της αρχιτεκτονικής αφορούν κυρίως το τι είναι ανακτορικό και τι όχι. Είναι κρίμα που τα άδυτα της ιδιωτικής ζωής, δηλαδή οι οικονομικές εξαρτήσεις του ιδιωτικού τομέα, παραμένουν σκοτεινά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- BENNETT E. L. (ed.), 1958, *The Mycenae Tablets II*, Transactions of the American Philosophical Society, New Series, Volume 48, the American Philosophical Society, Philadelphia.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1958, Ανασκαφή εν Μυκήναις, *ΠΑΕ*, 157-64.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1958α, Ανασκαφή εν Μυκήναις, *Έργον*, 129-34.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1959, Ανασκαφή Μυκητών: Δυτική Οικία, *ΠΑΕ*, 146-54.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1959α, Οικία Δυτικώς της Οικίας του Λαδεμπόρου, *Έργον*, 100-6.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1961, Εκατέρωθεν της Δυτικής Οικίας, *ΠΑΕ*, 161-6.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1962, Ανασκαφή Ανατολικώς της Οικίας του Λαδεμπόρου, *ΠΑΕ*, 81-9.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1962α, Μυκήναι Β. Ανασκαφή, *Έργον*, 104-10.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1962β, see Chadwick 1962, 13-29.
- ΒΕΡΔΕΛΗΣ Ν. Μ., 1963, Ανατολική Οικία, *ΠΑΕ*, 107-13.
- CHADWICK J. (ed.), 1962, *The Mycenae Tablets III*, Transactions of the American Philosophical Society, New Series, Volume 52, the American Philosophical Society, Philadelphia.
- FOSTER B. R., 1987, The Late Bronze Age Palace Economy. A View from the East, in R. Hagg and N.

- Marinatos (eds.) *The Function of the Minoan Palaces* (Skrifter Utgiva av Svenska Institutet i Athen, XXXV), Stockholm, 11-6.
- FRENCH E. B., 1963, Pottery Groups from Mycenae: A Summary, *BSA* 58,44-52.
- FRENCH E. B. 1967, Pottery from Late Helladic IIIB 1 Destruction Contexts at Mycenae, *BSA* 62, 149-93.
- HIESEL G., 1990, *Späthelladische Hausarchitektur*, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern.
- ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ Σ. Ε., 1977, The Present State of Research at the Citadel of Mycenae, Bulletin of the Institute of Archaeology No 14, University of London.
- ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ Σ. Ε., 1986, Destruction Horizons at Late Bronze Age Mycenae, in Φύλια Επη εις Γ. Ε. Μυλωνάν, Αθήναι, Αρχαιολογική Εταιρεία 103, 233-60.
- MOUNTJOY P. A., 1976, LHIIIB1 Pottery Dating the Construction of the South House at Mycenae, *BSA* 71, 77-111.
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1965, Ανασκαφή Μυκητών, *ΠΑΕ*, 87-94 (Οικία Καλλιτεχνών).
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1966, Ανασκαφή Μυκητών, *ΠΑΕ*, 103-7 (Οικία Καλλιτεχνών).
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1966α, The East Wing of the Palace of Mycenae, *Hesperia* 35, 419-26.
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1966β, *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton University Press, Princeton N.J.
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1967, Ανασκαφή Μυκητών, *ΠΑΕ*, 7-14 (Οικία Κιόνων).
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1968, *Mycenae's Last Century of Greatness*, Sydney University Press, Occasional Paper No 13, Sydney.
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1972, *Το Θρησκευτικόν Κέντρον των Μυκητών*, Πραγματεία Ακαδημίας Αθηνών 33.
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1974, Ανασκαφή Μυκητών, *ΠΑΕ*, 89-92 (Οικία Τσουντα).
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1975, Ανασκαφή Μυκητών, *ΠΑΕ*, 158-61 (Οικία στις Πλάκες).
- ΜΥΛΩΝΑΣ Γ. Ε., 1981, *Mycenae. A Guide to its Ruins and its History*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήναι.
- Mylonas-Shear I., 1987, *The Panagia Houses at Mycenae*, The University Museum, Philadelphia, University of Pennsylvania.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. και ΠΕΤΣΑΣ Φ., 1950, Ανασκαφαί εν Μυκίηναις, *ΠΑΕ*, 203-33 (Οικία Πέτσα).
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. και ΠΕΤΣΑΣ Φ., 1951, Ανασκαφαί εν Μυκίηναις, *ΠΑΕ*, 192-6 (Οικία Πέτσα).
- RENGER J., 1979, Interaction of Temple, Palace and "Private Enterprise" in the Old Babylonian Economy, in E. Lipinski (ed.) *State and Temple Economy in the Ancient Near East* (Orientalia Lovaniensia Analecta 5), Leuven, Departement Orientalistik, 249-56.
- SCHLIEMANN H., 1878, *Mycenae*, London, J. Murray.
- TAYLOUR W. D., 1962, see Chadwick 1962, 35-46 (Οικία Ακροπόλεως).
- TAYLOUR W. D., 1970, New Light on Mycenaean Religion, *Antiquity*, 270-80.
- TAYLOUR W. D., 1971, The House with the Idols, Mycenae, and its Chronological Implications, *AJA*, 266-8.
- TAYLOUR W. D., FRENCH E. B., WARDLE K. A., 1981, *Well Built Mycenae*, Fascicule 1, Aris and Philips LTD, Warminster (South House, Tsountas House).
- TAYLOUR W. D., 1983, *The Mycenaean*, Thames and Hudson, London.
- ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΟΥ Ι., 1995, The "Ivory Houses" of Mycenae, *BSA* Suppl. Vol No 24.
- ΤΣΟΥΝΤΑΣ Χ., 1886, Ανασκαφαί Μυκητών, *ΠΑΕ*, 59-79 (Ανάκτορον, Οικία Τσουντα).
- WACE A. J. B., 1920, Excavations at Mycenae, *BSA* 24, 189-99 (Οικία Αναβάθρας).
- WACE A. J. B., 1921-3, Excavations at Mycenae, *BSA* 25.
- WACE A. J. B., 1949, *Mycenae. An Archaeological History and Guide*, Princeton, New York, Princeton University Press.

ΑΡΙΑΔΝΗ

- WACE A. J. B., 1952, Excavations at Mycenae, *BSA 48*, 9-17 (Οικία Κυκλωπείου Αναλήμματος, Οινεμπόρου, Οικίες νοτίως Ταφικού Κύκλου Β).
- WACE A. J. B., 1953, Excavations at Mycenae, *BSA 49*, 233-43 (Οικίες νοτίως Ταφικού Κύκλου Β).
- WACE A. J. B., 1954, Excavations at Mycenae, *BSA 50*, 177-9 (Οικία Ακροπόλεως, Οικίες νοτίως Ταφικού Κύκλου Β).
- WACE A. J. B., 1954, The Citadel House, *BSA 50*, 177-80.
- WACE A. J. B., 1955, Excavations at Mycenae, *BSA 51*, 107-22 (Οικίες νοτίως Ταφικού Κύκλου Β).
- WACE A. J. B., 1955, The House of Lead, *BSA 51*, 119-22.
- WACE A. J. B., 1952, The Cyclopean Terrace Building and the House of the Wine Merchant, *BSA 48*, 15-7.
- WACE E. B., 1953, The Cyclopean Terrace Building and the Deposit of Pottery Beneath it, *BSA 49*, 267-91.
- WARDLE K. A., 1969, A Group of LH III B1 Pottery from within the Citadel at Mycenae, *BSA 64*, 261-97.
- WARDLE K. A., 1973, A Group of LH III B2 Pottery from within the Citadel at Mycenae, *BSA 68*, 297-348 (South House).
- ZACCAGNINI C., 1977, The Merchant at Nuzi, *Iraq 39*, 171-89.